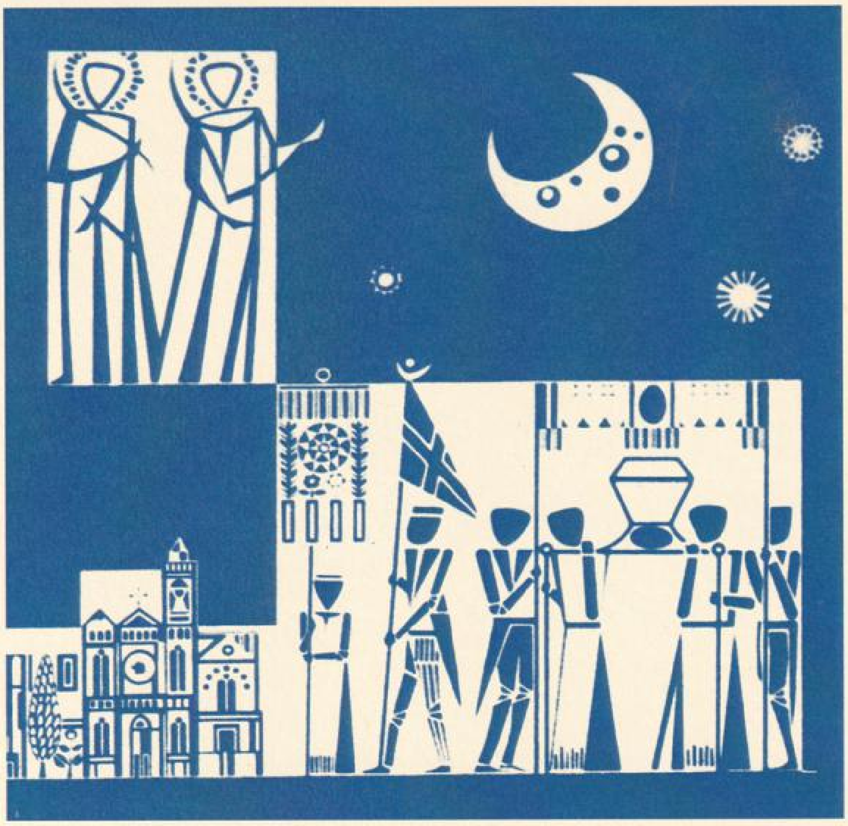

ESTUDIS

MANUEL CUSACHS I CORREDOR
Josep Castellà i Vilà «En Panna» (1854-1916), capità de la marina mercant

XAVIER CARBÓ CAÑIGUERAL
El mataroní Josep Serra Carbó (1857-1940), un geni silenciat

ALBERT PERA I SEGURA
El meu pas pel periòdic Mataró

PERE TIÓ I CASAS
La plaça dels Ninots

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/115

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 2016

FULLS/115

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 2016

TAULA

● **EDITORIAL** 1

● **ACTUALITAT** 2

● **ESTUDIS**

JOSEP CASTELLÀ I VILÀ
«*EN PANNA*» (1854-1916)
CAPITÀ DE LA MARINA MERCANT
Manuel Cusachs i Corredor 4

EL MATARONÍ JOSEP SERRA CARBÓ (1857-1940), UN GENI SILENCIAT
Xavier Carbó Cañigueral 17

EL MEU PAS PEL PERIÒDIC *MATARÓ*
Albert Pera i Segura 26

LA PLAÇA DELS NINOTS
Pere Tió i Casas 29

● **DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA** 43

Portada: Detall del mural de la plaça dels Ninots, obra de Santiago Estrany, on s'aprecien les Santes Juliana i Semproniana, la processó amb les relíquies sota el tàlem, el penó i la bandera de la ciutat. A la banda esquerra, la façana de la Basílica de Santa Maria.

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
www.masmm.org

Director: Nicolau Guanyabens i Calvet

Consell de redacció: Nicolau Guanyabens i Calvet
Joan Castellà i Oliva

Composició i impressió:
Copisteria Castellà - c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de

Ajuntament de Mataró
Regidoria de Cultura

Amb el suport de

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

EDITORIAL

LES ERMITES I LLUÍS FERRER

Les ermites de l'actual terme de Mataró són quatre: la de Sant Simó, les dues de Mata –Sant Martí i Sant Miquel– i la de Santa Rita de Valldeix. Com totes les construccions més que centenàries, al llarg del temps han estat modificades, ampliades, reconstruïdes, en part o completament, o bé restaurades. Són avui el testimoni de l'origen medieval dels voltants de muntanya de la ciutat i també de la devoció als sants i les santes del Cristianisme. Indrets històrics de trobada i aplec dels veïnats respectius.

En ple segle XXI, totes mantenen el culte amb regularitat. L'ermita marinera de Sant Simó, atesa la seva proximitat al nucli urbà, forma part d'una parròquia juntament amb l'església de Sant Pau, i s'hi fa activitat social, pastoral i litúrgica, a més de celebrar-s'hi la popular festa del 28 d'octubre dedicada al sant titular.

A Sant Martí de Mata s'organitza un aplec anual el diumenge proper a l'11 de novembre, mentre que a Sant Miquel de Mata i a Santa Rita de Valldeix se celebra missa tots els diumenges i dies de precepte de l'any.

Mirat en perspectiva, mantenir activitat i devoció és imprescindible perquè les ermites no caiguin en l'abandonament i l'oblit. La continuïtat de cada esglesiola es fa possible per la confluència d'un veïnat que s'estima el llogarret, una feligresia fidel, un prevere que oficia amb entusiasme i una junta que en té cura.

Entre 1940 i 1970, Lluís Ferrer i Clariana (Mataró, 1909-1970), historiador de l'art religiós local i fundador del Museu Arxiu, va orientar la seva acció, no només a promoure la restauració dels temples malmesos durant la Guerra Civil, sinó també a recuperar les devocions tradicionals de la ciutat i els seus entorns, a més d'estudiar-ne la documentació històrica.

Ferrer, home intuïtiu i metòdic, va establir les bases de la sospirada continuïtat. Restauració, sí; retorn del culte, també. Per cada ermita cercà famílies que costegessin les obres, impulsà estudis arqueològics i històrics, promogué entre el veïnat un patronat que en tingués cura i animà els clergues a implicar-s'hi.

La presentació, aquest abril, d'un llibre sobre l'ermita de Santa Rita a la sala d'actes d'un Museu Arxiu que arriba al seu 70è aniversari, ens fan pensar que el camí que Lluís Ferrer va traçar segueix endavant.

VISITES AL CAMPANAR I L'ORGUE

El dissabte 30 de gener, en el marc de la festa de la Mare de Déu de la Candelera, més de cent persones van pujar al campanar, on van rebre explicacions per part del grup de campaners.

L'activitat es va completar amb la visita a l'orgue monumental i les demostracions de l'organista Roger Estrany.

ENRIC SUBIÑÀ I COLL, DOCTOR PER LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

El passat 27 de gener, Enric Subiñà, membre de l'equip del Museu Arxiu de Santa Maria, va defensar a la Sala de Juntes de la Facultat d'Història de la Universitat de Barcelona la seva tesi doctoral amb el títol «El Maresme Medieval. Exemples concrets de comunitats pageses», i va obtenir la qualificació d'excel·lent.

La tesi, dirigida per la Dra. Coral Cuadrada, pretén aproximar-se a la vida quotidiana dels veïns de les viles de Mataró, d'Argentona i d'Òrrius, des de mitjan segle XIV fins a finals del segle XV, partint de tres aspectes fonamentals: la senyoria, el poblament i la societat.

L'estudi constata, en aquesta època, una gran quantitat de senyories territorials, amb la jurisdiccional en mans dels castells respectius, en un territori on els remences representaven la meitat dels habitants durant la segona meitat del segle XIV. Entre els drets senyorials destaquen els molins i les ferreries, però també les escrivanies, el forn, el mercat i les carnisseries.

Tot el territori estava poblat, bàsicament, de masos. Mataró, a partir de la segona meitat del segle XIV, va experimentar un gran creixement del nucli urbà, al voltant de la plaça del mercat, on hi havia el pou i el forn comunals, les carnisseries, les botigues porticades i una porxada central. El tema dels masos abandonats és un dels que Subiñà ha pogut documentar més bé, fenomen que es va iniciar ja al segle XIII. Molts pagesos els van incorporar al seu patrimoni mitjançant compra o establiment, evidentment en condicions molt avantatjoses per part dels senyors. Els masos sovint tenien terres sota domini de diferents senyories i estaven molt fragmentades pel territori, molts cops sense continuïtat territorial.

El darrer capítol de la tesi se centra bàsicament en dos aspectes de la família: els matrimonis, respecte als quals estudia els dots i l'origen territorial dels cònjuges, i la mort, mitjançant l'estudi dels testaments que, a més, permeten endinsar-nos en les esglésies i capelles de la parròquia i conèixer els seus altars.

LES SET PARAULES DE CRISTÒFOR TALTABULL, DISPONIBLES A LA XARXA

Al febrer de 2015, el tenor mataroní Josep Fadó enregistrà per primer cop l'obra cabdal del catàleg de Cristòfor Taltabull *Les set paraules de Crist a la Creu*, basant-se en la partitura original que es conserva al fons musical del Museu Arxiu. Ho va fer amb el Cor Ciutat de Mataró i l'Orquestra de Cambra de Granollers, sota la direcció de Jordi Lluch. Un any després, la notícia és que aquesta obra ja es pot escoltar i adquirir en totes les plataformes digitals a nivell mundial, com Spotify, Itunes, Google Play, Amazon, Playlist o Youtube music. Aquest fet culmina un projecte de més de set anys que ha aconseguit preservar i difondre una peça important del patrimoni musical català.

VISITA DEL CONSELLER SANTI VILA AL CONJUNT DELS DOLORS

Foto: Marga Cruz

El 12 de de febrer, l'alcalde, David Bote, el regidor de Cultura, Joaquim Fernàndez, i el rector de la parròquia, Mn. Segimon Garcia, van acompanyar el conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Santi Vila, en la seva visita a la capella dels Dolors de la basílica de Santa Maria. Vila va voler conèixer de prop la marxa de la restauració de les pintures que s'està duent a terme sota la direcció del Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC). A la visita, també hi van participar el director general d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni, Jusèp Boya, i la directora del CRBMC, Àngels Solé.

PRESENTACIÓ DEL LLIBRE DE SANTA RITA

El dia 19 d'abril, el Museu Arxiu de Santa Maria va acollir la presentació del llibre *Santa Rita. Recull històric i fotogràfic de l'Ermita de Santa Rita de Mataró*, editat pel patronat de l'ermita homònima. L'acte comptà amb la participació de Salvador Freixas, prevere responsable del culte a l'ermita; Joaquim Graupera, doctor en història de l'art; Nicolau Guanyabens, director del Museu Arxiu; Montse López Figueroa, l'autora. Va conduir l'acte Joan Salicrú, periodista.

L'autora ha consultat els fons documentals i fotogràfics de la nostra institució, en especial tot el material recollit per Lluís Ferrer i Clariana, fundador del Museu Arxiu, promotor de la restauració de temples i ermites, historiador del patrimoni i de l'art religiós locals, que morí l'any 1970, quatre anys després de la darrera consagració de l'altar de Sant Sadurní i Santa Rita l'octubre de 1966.

Foto: Miquel Jaume

Foto: Pilar García

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

La biblioteca del Museu Arxiu ha ingressat diversos materials bibliogràfics fruit de donacions. Ho fem constar i manifestem el nostre agraïment a la família de Teresa Salomó i Regàs i a la família de Pere Busquets i Comas. També a Carme Fullerachs i a Joan Manuel Prat.

A més de llibres, han aportat impresos, estampes i documentació diversa Mn. Josep Colomer, Josep Maria Clariana, la família Viza Boltas, les germanes Elvira i Roser Vidiella París, Maria Rodon Vilar i Assumpció Vallmajor. A tots, gràcies.

ESTUDIS

El dia 10 de gener de 1916 moria a Barcelona Josep Castellà i Vilà, «En Panna», als 62 anys d'edat. Capità de la marina mercant que havia navegat pels mars dels cinc continents, sempre es va sentir molt vinculat a la seva ciutat, Mataró. Il·lustre personatge, admirat pels seus valors personals i per la seva brillant carrera com a navegant, es distingí per comandar amb determinació el vapor *Covagonda* amb el qual transportà tropa durant la guerra colonial de Cuba, Puerto Rico i Les Filipines. En els darrers anys de la seva vida se li confià el prestigiós transatlàntic *Reina Victoria Eugenia*.

L'endemà de la seva mort, el dia 11, el seu cos fou traslladat en tren des de la Ciutat Comtal a Mataró on el seguici fúnebre va estar acompanyat per una gran multitud. Després de les exèquies celebrades a Santa Maria, fou enterrat al cementiri dels Caputxins.

Manuel Cusachs i Corredor, periodista i historiador, col·laborador habitual de *Fulls del Museu Arxiu*, ha investigat la seva figura amb motiu del centenari de la seva mort.

JOSEP CASTELLÀ I VILÀ «*EN PANNA*» (1854-1916)
CAPITÀ DE LA MARINA MERCANT

INFANTESA

Josep Castellà i Vilà va néixer a Mataró el 3 d'abril del 1854, fou batejat a l'església parroquial de Santa Maria el mateix dia[1]. Era fill de Josep Castellà i Subirà, capità de la marina mercant, i de Dolors Vilà i Costa, ambdós nats a Mataró. Va tenir una germana tres anys més gran que ell, Teresa, nada l'any 1851 però que morí l'any 1854 del «còlera morbo».[2]

Va estudiar a l'Escola Pia de Santa Anna de Mataró[3]. El nostre personatge tenia tan sols 14 anys quan va iniciar els seus estudis a l'Escuela Oficial de Náutica, de Barcelona[4]. Els Castellà tenien el sobrenom de «Panna»[5]. Posar motius era un costum molt arrelat al Mataró de l'època i en particular al raval mariner. «Don José Castellá Vilá, fue hijo de can Panna gran y a pesar de su aspecto serio y sus dotes de mando, era considerado por los que le trataban como poseedor de un carácter simpático y dicharachero, cosa que él atribuía al haber vivido largas temporadas en Cádiz, lo que hizo según su parecer que a pesar de ser catalán, tuviese en su carácter una buena dosis de sal gaditana»[6].

Consultat el padró d'habitants de l'any 1857, Districte 5è, podem comprovar que al número 29 del carrer de Sant Pere (posteriorment seria el número 59, com veurem) hi ha la casa «propia de Francisco Castellá». Hi viuen set persones: els avis paterns, l'oncle i la tia, els pares i ell mateix.

Nom i cognoms	Relació	Edat	Estat	Natural de	Destí
Francisco Castellá Roca	Padre	69	Casado	Mataró	
Teresa Subirá Castellá	Esposa	63	Casada	Caldes Estrach	
Marcelino Castellá Subirá	Hijo	21	Soltero	Mataró	
Antonia Castellá Subirá	Hija	26	Soltera	Mataró	
José Castellá Subirá	Hijo	34	Casado	Mataró	Piloto
Dolores Vilá Costa (1)	Esposa	27	Casada	Mataró	
José Castellá Vilá (2)	Hijo	2	Soltero	Mataró	

(1) Erròniament consta amb els mateixos cognoms que el marit
(2) Erròniament consta amb els mateixos cognoms del pare i germans.

Font: AMM, GOB 0069-02, Padró Habitants 1857.

Retrat del capità mataroní Josep Castellà i Vilà «En Panna» (1854-1916).

E.G. Montesi Flos (L'Havana, Cuba) s/d.
Oli sobre tela 84 X 74 cm. Museu de Mataró.

Un parell d'anys després, l'any 1859, hi ha canvis de numeració al carrer de Sant Pere. La casa número 29 passa a ser la número 59. Hi viuen els mateixos que l'any 1857 excepte la tia Antònia. La futura esposa de Josep Castellà, Antònia Bonany i Castellà, viu aleshores a la casa número 59 del mateix carrer que a partir del 1859, atès l'esmentat canvi de numeració, serà la número 30. En el padró de l'any següent (1860) consta que ella viu al número 64, «propia de Tomás Castellá».

Tornant a Josep Castellà, en el padró del 1860 hi consta que al número 59 hi viuen sis persones: els avis paterns, un oncle, els pares i ell mateix[7]. I en el de 1862 hi segueixen vivint els mateixos.

Nom i cognoms	Data Naix.	Edat	Natural de	Província	Estat	Professió	Res. habitual	Temps
José Castellá Subirá	03-II-1829	42	Mataró	Barcelona	Casado	Marino	Mataró	Siempre
Dolores Vilá Costa	06-III-1831		"	"	"		"	"
José Castellá Vilá	03-IV-1854	17	"	"	soltero	Marino	"	"
Teresa Subirá Ros	03-I-1798		Caldetas	"	viuda			58 años

Font: AMM, GOB 0102-01, "Padrón de Vecinos" Año 1871, Distrito 5º.

Nom i cognoms	Edat	Estat	Natural de	Punt de destí	Data
José Castellá Subirá	50	Casado	Mataró	Barcelona	27 setiembre
Dolores Vilá Costa	44	Casada	Id.	"	"
José Castellá Vilá	20	Soltero	Id.	"	"
Teresa Subirá Ros	76	Viuda	Caldes Estrach	"	"

Font: AMM, GOB 0929, Registro Bajas Padrón Vecinos 1871-1883.

Una nota marginal diu que el seu oncle Marcelino «pasa en la calle de S. Juan»[8]. Al 1865 hi viuen els avis, els pares i ell mateix. Una nota marginal fa saber que l'avi patern «falleció»[9]. L'any 1871, passats sis anys, comprovem que al número 59 del carrer de Sant Pere encara hi viuen pare, mare, àvia paterna i el jove Josep ja amb 17 anys.

TRASLLAT A BARCELONA I CASAMENT

Quatre anys més tard, es produí un canvi de localitat, fet important que afectà el nostre personatge, els seus pares i la seva àvia materna. Tots ells es traslladaren a viure a Barcelona. Era el 27 de setembre de 1875.

L'ocupació professional de pare i fill, capitans de la marina mercant, aconsellava residir a prop del port de Barcelona. Viurien al barri Vell, de La Ribera, a prop del Born. La primavera de 1879 Josep Castellà i Vilà tornà circumstancialment a Mataró per casar-se amb la mataronina, i veïna del carrer de Sant Pere, Antònia Bonany i Castellà. Va ser el 27 de març a l'església parroquial de Santa Maria de Mataró. Ell tenia 25 anys i ella 22. Eren cosins de 4t grau de consanguinitat. Van obtenir la dispensa eclesiàstica[10]. La seva llar seria a Barcelona, al carrer del Comerç núm. 25, pis 3r, també prop del Born. El domicili dels pares de Josep era al carrer Fusina, núm. 13, on Josep Castellà i Subirà, el pare, hi moriria el 20 de setembre de 1884, als 62 anys d'edat.[11]

Bo i residir a Barcelona, la casa número 59 del carrer de Sant Pere de Mataró sempre va pertànyer als Castellà Vilà i quan morí el pare la casa passà a ser de la mare. En el testament del 30 d'octubre de 1889, signat davant del notari Francesc Planas i Castelló, de Barcelona, Dolors Vilà i Costa institueix hereu universal al seu únic fill Josep. I en l'escriptura feta davant del notari mataroní Miquel Tuñí i Falguera, el 31 de maig de 1902, es detalla el contingut de l'herència consistent únicament en l'esmentada finca del carrer de Sant Pere «que José Castellá y Vilá, mayor de edad, casado, náutico, vecino de Barcelona, inscribe a su favor por título de herencia».[12]

L'any 1882 hi hagué novetat important a casa dels Castellà Bonany amb el naixement, el 30 de març, d'una filla que es diria Dolors.[13] Seria l'única descendent del matrimoni que moriria amb només tres anys d'edat, fou enterrada al cementiri Vell o del Poblenou, on ja hi havia enterrats els avis i, posteriorment, hi reposaria també la seva pròpia mare.[14]

Al padró d'habitants de Barcelona de l'any 1900, hi consta que hi viuen tots dos, marit i muller, al carrer del Comerç[15]. Al dels anys 1905 i 1910 es llegeix que Josep Castellà vivia al carrer del Comerç núm. 11, 2n 1a, però la seva esposa ja no hi consta[16]. Pel mes de maig de l'any 1908 havia mort a l'edat de 52 anys d'una hemorràgia cerebral, segons consta al certificat de defunció[17]. El *Diario de Mataró y su Comarca* del dia 26 de maig de 1908 se'n feia ressò:

> «Nuestro estimado compatricio el experto marino D. José Castellá, distinguido capitán de la Compañía Trasatlántica, acaba de pasar por la angustiosa pena de la pérdida de su amante esposa doña Antonia Bonany y Castellá, también natural de nuestra ciudad, en la cual recientemente había permanecido algunos días al objeto de saludar a sus queridos hermanos, según acostumbraba, demostrando así el cariño que aún sentía por su ciudad natal, habiéndole sorprendido casi súbitamente la muerte en la tarde del último sábado en su habitual residencia de Barcelona, después de recibir los Auxilios espirituales, asistido por su nombrado esposo que incidentalmente hallábase en la capital, por lo cual tan inesperada muerte ha causado natural sorpresa y pena en esta ciudad».[18]

El mateix diari, en l'edició del dia 2 de juny, publicava, a primera plana, una esquela on s'anunciaven els funerals que tindrien lloc a l'església parroquial de Santa Maria, el dijous dia 4 a les deu del matí. I el del dia 4 publicava una ressenya del comiat segons la qual es va viure una «verdadera manifestación de duelo».[19]

PILOT DE LA MARINA MERCANT

Josep Castellà i Vilà, «En Panna», en el terreny professional va seguir les passes del seu pare que era capità de la marina mercant. El *Diario de Mataró y su Comarca* en assabentar-se de la mort de Josep Castellà i Subirà publicà una extensa biografia en què en primer lloc es destaquen les seves virtuts humanes i també religioses envers als seus conciutadans. Segueix parlant del seu naixement i del seu bateig. També del seu perfil professional:

> «…como intrépido marino ejercía la carrera de piloto, alcanzando después la categoría de capitán de la marina mercante española y por su pericia y méritos contraídos en la carrera de la mar, a pesar de las vicisitudes y grandes contratiempos en accidentados viajes que repetidas veces pusieron en peligro su existencia, ya en Santo Domingo, como a la entrada del puerto de Tarragona, donde naufragó la corbeta «*Curra*» en 14 de Diciembre de 1864, el Gobierno de Madrid le confirió el nombramiento de alférez de fragata de la Armada en Octubre de 1872. Por esta fecha hasta su fallecimiento ocurrido en Barcelona, desempeñó por espacio de algunos años, con acertada pericia el cargo de práctico primero de aquel puerto».

A continuació s'explica fil per randa la carrera del jove pilot que estem biografiant:

> «Como su dicho señor padre, el entonces joven José Castellà y Vilá dedicose desde la temprana edad de 14 años, después de cursados los estudios de la carrera que con verdadera vocación había emprendido, a navegar en buques veleros. Hizo después la línea de Filipinas de tercero, segundo y primer oficial sucesivamente en el vapor *Barcelona* de la Compañía Campos, ingresando en la Trasatlántica de oficial tercero en el vapor *Ciudad Condal*, en 28 de Mayo de 1885, trasbordando después en Cádiz en el vapor *Cataluña*, destinado a la línea New York, Cuba, Méjico. En el *Cataluña* fue ascendiendo hasta oficial primero, encargándose del mando del propio buque en 22 de Septiembre de 1890, por sólo un viaje en el Mediterráneo. En 15 de Noviembre del propio año se le confió el mando del vapor *Veracruz*, también por un solo viaje a Marsella. Pasó entonces sucesivamente a los vapores *Méjico*, *Reina Maria Cristina* y *San Francisco* habiendo ascendido en 1891 a capitán interino de este último. Desembarcó en Puerto Rico en 21 de Julio de 1891, pasó a la Habana, en donde se le destinó de capitán del *Baldomero Iglesias* que hacía la línea de las Antillas a New York.
>
> Pasado algún tiempo disfrutó de licencia y poseído ya de todos sus prestigios profesionales, obtuvo el mando de los vapores *Reina Mercedes*,

DIARIO DE MATARÓ Y SU COMARCA

DE AVISOS Y NOTICIAS

NUMERO SUELTO 5 CÉNTIMOS — REDACCION Y ADMINISTRACION

Año XIX — Sábado 26 de Abril de 1913

D. José Castellá y Vilá

D. José Castellá y Vilá

El *Diario de Mataró y su Comarca* del 26 d'abril de 1913 li dedica la primera plana.

San Francisco, *Villaverde* y *Ciudad Condal*, sucesivamente. Con ocasión de nuestras guerras coloniales prestó también el señor Castellà excelentes servicios a la patria. Así en 25 de Mayo de 1895 se le confió el *Santo Domingo* con la honrosa misión de transportar tropas españolas a Cuba, habiéndose encargado más tarde del *Buenos Aires*, también con análogo objeto. Tomó después el mando del vapor *Covadonga*, armado en crucero auxiliar en la escuadra del almirante Cámara. Terminada la guerra hizo algunos viajes repatriando tropas, hasta que desembarcó con licencia en 20 de diciembre de 1898, a causa de enfermedad. Repuesta su salud, reanudó sus tareas en 3 de Julio de 1899, habiendo obtenido desde entonces el mando de los siguientes buques: el *Montserrat* en la expresada fecha, el *Antonio López* en 1900; el *Manuel Calvo* en 1902, el *P. De Satrústegui* en el propio año, y, finalmente, el que hasta su muerte, acaecida el día 10 del corriente en Barcelona, se le había confiado el magnífico buque *Reina Victoria Eugenia*, primero de la flota de la Compañía Trasatlántica.

En su larga carrera por el Atlántico tuvo ocasión de ser testigo ocular de varios episodios, sobre todo en aquellos días que ocurrió el desastre colonial y se le confirió la delicada misión de repatriar nuestras tropas en el nombrado crucero de guerra, en cuyos viajes más de una vez sus compatriotas, pudieron apreciar la hidalguía del Capitán Castellà y la nobleza de su corazón cuando en uno de esos viajes fallecieron a bordo del *Covadonga* 105 de los soldados españoles que ya enfermizos regresaban a su amada patria. Laboriosa y accidentada, pues, ha sido la vida de nuestro malogrado eximio patricio, digna de ser admirada, así como de ser perpetuada su santa memoria. R.I.P.».[20]

D'aquest darrer capítol hem accedit a un document que confirma i amplia la informació a bord del *Covadonga*. Era el 21 d'agost de 1898 –després de la desfeta i derrota de les tropes espanyoles amb la pèrdua de Cuba, Puerto Rico i les Filipines– que el batalló del Regiment d'Infanteria d'Àsia núm. 55, relacionat amb la defensa de Santiago de Cuba, embarcà al vapor *Covadonga* per tornar a la península. A bord del vaixell es produí un fet remarcable ben representatiu de l'emotivitat contradictòria que es respirava entre els militars vençuts i que, en resum, és la que expliquem a continuació: El cap de l'expedició, el coronel Federico de la Aldea, en un «arrebato» de patriotisme ordenà al capità del vaixell –Josep Castellà i Vilà– que fes mitja volta i desembarqués la tropa a terra per seguir combatent contra els cubans insurrectes i els seus aliats els nord-americans. El capità s'hi oposà enèrgicament al·legant que ell tenia ordres de portar el *Covadonga* i els soldats a la península, i que les pensava complir. Els altres companys d'armes feren entrar en raó el coronel i el vaixell prosseguí el viatge; arribà a Santander el dia 7 de setembre. I d'allí la tropa agafaria el tren fins a Bilbao. Josep Castellà havia complert, una vegada més, la missió que se li havia encomanat.[21]

TORNADA A MATARÓ

L'any 1908, en enviudar, Josep Castellà se'n tornà a viure a Mataró. Abans, però, va fer reformes a la casa del carrer de Sant Pere[22]. Probablement és en aquesta època quan es construí un mirador, una talaia, a la part superior de l'habitatge des d'on, com si es tractés del pont de comandament d'un vaixell, podia observar, amb una ullera llargavista, el trànsit naval que passava per davant mateix de la costa mataronina.

L'any 1912 Josep Castellà rebé la comesa de portar l'estendard principal a la processó de la festa de les Santes. Segons costum establert, aquell any corresponia a l'Ajuntament l'honor de portar l'estendard principal de la processó. El consistori va cedir el privilegi a «Don José Castellá Vilá,

digno capitán del vapor de la Compañía Transatlàntica *P. de Satrústegui*»[23]. En el Ple municipal del dia 24 de juliol, l'alcalde va posar en coneixement, a la corporació, la designació [24]. Home devot i bon mataroní, ben segur que Castellà va portar amb orgull i satisfacció l'estendard.

A finals d'aquest mateix any, just el 23 de desembre, el capità va fer testament davant del notari Joaquim Cabanyes i Rabassa, document en el qual queda palès que està vivint a Mataró, al carrer de Sant Pere, número 59, i que posseeix vuit cases que ha anat adquirint gràcies a la fortuna acumulada. Nomena marmessors el seu germà polític, Ramon Bonany i Castellà, i els seus nebots Manuel Masriera i Bonany, i Josep Bonany i Ferran. Les vuit cases que tenia a Mataró les reparteix; quatre per a Manuel Masriera; dues per a Josep Bonany i dues per a Catalina Ferran i Bonany. Nomena hereu universal al mencionat Manuel Masriera (la meitat) i la resta, a repartir entre els seus nebots ja esmentats Josep Bonany i Catalina Bonany.[25]

1913. UN ANY MOLT IMPORTANT EN LA TRAJECTÒRIA PROFESSIONAL

El 1913, quan Josep Castellà ja tenia 59 anys d'edat, va ser un any molt rellevant en la seva vida per motius ben dispars, d'entre els quals destaquem el de la faceta com a professional de la marina mercant.

Servicios de la Comp. Trasatlántica
BARCELONA
LINEA DE BUENOS AIRES
Inauguración del nuevo y magnífico vapor
Reina Victoria Eugenia
Saliendo de Barcelona el 12 de Marzo próximo
el 13 de Málaga y el 15 de Cádiz
Este buque, de 15.400 toneladas, máquinas de triple expansión y turbinas accionando sobre 4 hélices, es la última palabra de la construcción naval, estando dotado de cuantos perfeccionamientos existen para dar seguridad á la navegación, teniendo instaladas puertas automáticas Stone, gas Clayton, aparatos para señales submarinas y telegrafía sin hilos. Las cámaras de lujo de 1.ª clase y de 2.ª económica reunen á su elegante decorado un confort que hace olvidar se trate de instalaciones en un buque.

La Vanguardia del 8 de març de 1913 anuncia la nova línia regular Barcelona-Buenos Aires amb el vapor *Reina Victoria Eugenia*.

La Compañía Transatlàntica de Barcelona li confià el comandament del seu primer transatlàntic a vapor, el *Reina Victoria Eugenia,* amb el qual efectuà el viatge inaugural de Barcelona a Buenos Aires, el dia 12 de març. A partir de llavors, s'establiria la línia regular de periodicitat mensual entre la Ciutat Comtal i la capital argentina. La premsa local mataronina informà, gràcies al telègraf sense fils, tant de la sortida del vaixell com de la seva arribada a bon port, per tranquil·litat dels familiars. Referent al viatge inaugural el *Diario de Mataró y su Comarca* del mateix dia 12 feia saber el següent:

> «Esta mañana ha salido del puerto de Barcelona para Buenos Aires el nuevo y lujoso trasatlántico español *Reina Victoria Eugenia* de la Compañía Transatlántica, que manda el experto capitán de aquella compañía naviera nuestro compatricio D. José Castellá Vilá. Entre varias y distinguidas personalidades que han visitado aquel palacio flotante, anclado durante estos días en Barcelona, figura el Excmo. é Ilmo. Doctor Laguarda, Obispo de la Diócesis que en el día de ayer, acompañado del muy ilustre Capitular Dr. D. Francisco de P. Mas, Magistral, (un altre mataroní) fue recibido a bordo por el Excmo. Marqués de Comillas, el capitán señor Castellá y otros responsables señores de la Transatlántica, quienes saludaron a los ilustres visitantes, que recorrieron todos los aposentos y dependencias del nuevo trasatlántico. Hoy al emprender su primer viaje le deseamos próspero suceso».[26]

L'esmentat diari local, el 26 d'abril li dedicà la primera plana amb una extensa biografia amb una fotografia on llueix les condecoracions al mèrit militar i naval que feia poc li havien atorgat.

El *Reina Victoria Eugenia* va ser construït a les drassanes Swan, Hunter & Wigham Richarson de Wallsend-on-Tyne (Anglaterra), per encàrrec de la Companyia Transatlàntica de Barcelona. La seva avarada fou el 26 de setembre de 1912 i el viatge inaugural, com hem dit, el 12 de març de 1913. Era un vaixell a vapor amb turbines i màquines alternatives «de 15.400 toneladas, máquinas de triple expansión y turbinas accionando sobre 4 hélices, es la última palabra de la construcción naval, estando dotado de cuantos perfeccionamientos existen para dar seguridad a la navegación, teniendo instaladas puertas automáticas *Stone*, gas *Clayton*, aparatos para señales submarinas y telegrafía sin hilos. Las cámaras de lujo de 1ª clase y de 2ª económica reúnen a su elegante decorado un confort que hace olvidar se trate de instalaciones en un buque»[27]. Gràcies a la telegrafia sense fils, hom va poder assabentar-se immediatament de la seva arribada, un mes després, a

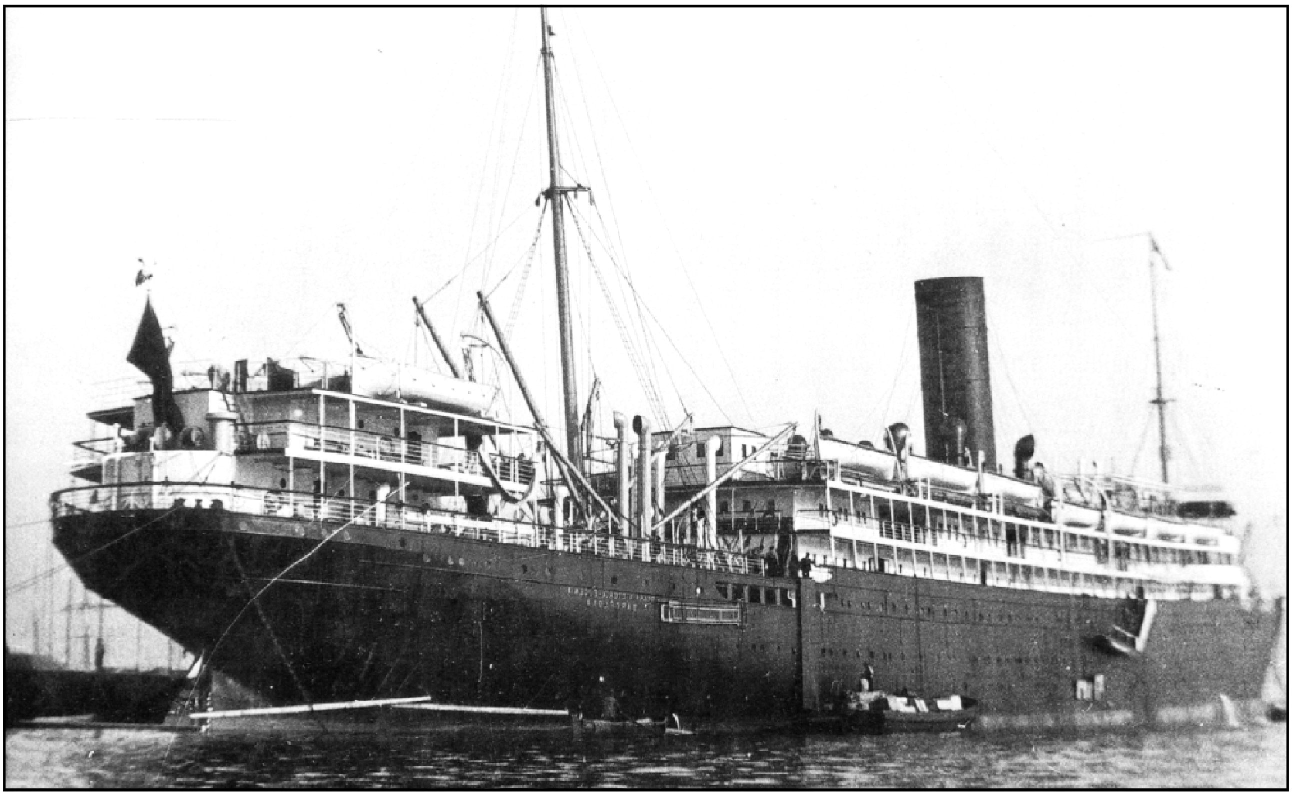

El vapor *Reina Victoria Eugenia*.

Buenos Aires. Al *Diario de Mataró y su Comarca*, de mitjan abril de 1913, es publicava la bona nova:

> «Tenemos una viva satisfacción en reproducir la siguiente noticia, tanto más cuanto es nuestro ilustre compatricio el experto capitán D. José Castellá y Vilá, quien tiene bajo su dirección el gobierno del trasatlántico de que vamos a hacer mérito. El señor conde de Artal remite desde Buenos Aires el siguiente despacho: "El trasatlántico *Reina Victoria Eugenia* ha logrado un grandioso éxito que es digno exponente del resurgimiento de nuestra marina mercante. La Sociedad Hispano-Argentina ha agotado los billetes de pasaje para varios viajes. El señor Marqués de Comillas y la Compañía Trasatlántica merecen un alto homenaje por su colosal esfuerzo que contribuirá poderosamente a intensificar las corrientes de hispano-ameri-canismo. Les abraza. El Conde de Artal"».[28]

El *Diario de Mataró y su Comarca* li dedica un ampli reportatge a primera plana, amb una fotografia seva a dues columnes, on es ressalten les seves virtuts professionals i humanes i els seus forts lligams amb la nostra ciutat:

> «Cuando un compatricio nuestro llega á obtener, por sus propias cualidades y méritos, señalados triunfos en algún orden de la actividad humana, nos creemos obligados, cumpliendo así un sencillo deber de mataroneses, á rendirle aunque sea modesto homenaje como testimonio de la satisfacción que nos causan siempre los triunfos de algún hijo de nuestra querida ciudad, y si además se trata, como en el caso presente, de un antiguo y estimado amigo, la satisfacción que tenemos es, si cabe, muchísimo mayor. Por esto hoy nos honramos publicando el retrato del distinguido marino D. José Castellá y Vilá, recién llegado a nuestra ciudad, concluido el primer viaje como capitán del magnífico y grandioso trasatlántico *Reina Victoria Eugenia*.
>
> El señor Castellá un experto marino que ha llegado a captarse las simpatías y confianza de los directores de la Compañía Trasatlántica, como lo prueba el importante mando que se le ha confiado recientemente, de uno de los modernísimos buques de la flota de la expresada Trasatlántica, del que se ha ocupado profusamente con admiración y elogio la prensa española y americana de estos últimos días. Dirigir y gobernar un organismo naval de tanta importancia, presidir una agrupación circunstancial de verdaderas multitudes heterogéneas y hacer frente con resolución y ánimo sereno á las complicaciones que puedan presentarse, requiere dotes excepcionales, y la designación del capitán Castellá para dicho mando, es la mejor prueba del alto concepto en que se le tiene por la Compañía á la que viene prestando sus servicios y que confirman cuantos han tenido ocasión de conocerle y tratarle en el ejercicio de su carrera, á la que ha consagrado el señor Castellá toda su vida y todas sus energías y aptitudes, como lo

demuestran las siguientes notas que nos hemos podido procurar (...).

Tal es, a grandes rasgos, la brillante carrera de nuestro distinguido compatricio, digno continuador de la antigua y gloriosa tradición marinera de Mataró, ya casi extinguida, como lo están por desgracia sus astilleros y su comercio marítimo, que antaño dio tanta nombradía á nuestra ciudad; y ha de sernos motivo de legítimo orgullo la circunstancia de que en este momento histórico, en que á pesar de todo constituye un hecho el resurgimiento de España y su prosperidad económica, sea un mataronés el que enarbole el pabellón patrio por los mares en tan hermoso buque, en concurrencia con los que á la navegación de altura dedican los pueblos más cultos y más adelantados.

Por todo esto y por las relevantes pruebas que ha dado el señor Castellá de afecto á su tierra y á sus compatricios, no solo pasando entre nosotros y viviendo nuestra misma vida las cortas temporadas que le deja libre el servicio, sino más aún si cabe, atendiéndolos á bordo de los buques que ha mandado y prestado á muchos eficaz auxilio y apoyo en tierras remotas, es el señor Castellá querido y apreciado por todas nuestras clases sociales. Y así consideramos interpretar los sentimientos unánimes de los mataroneses, dedicando al señor Castellá en las páginas del diario esta modesta prueba de consideración y aprecio, al regresar hoy, rendido su primer viaje en el nombrado y magnífico trasatlántico, á su ciudad natal».[29]

FUNDADOR DE L'ASSOCIACIÓ D'ANTICS ALUMNES DE L'ESCOLA PIA

Una mostra del compromís social i sentimental amb l'Escola Pia de Mataró, en la qual s'havia educat de petit. Per l'abril també de 1913, una quinzena d'il·lustres prohoms signaven un manifest per crear una associació d'antics alumnes per mantenir els vincles amb l'escola. Encapçalava la relació el cardenal Fr. Josep de Calasanç Vives i Tutó, fill de Llavaneres; el Pare Tomàs Viñas, Propòsit General de l'Escola Pia, i Jaume Almera, Canonge Deán de la S.I.C. de Barcelona. Tots tres, destacats eclesiàstics. També hi havia seglars com D. Honorato de la Saleta, General de Brigada; D. Lluís Moret i Catalá, Governador Civil de Badajoz i D. Josep Puig i Cadafalch, arquitecte. Josep Castellà figurava en el lloc desè de la llista com a «José Castellà y Vilá, capitán del vapor Reina Victoria Eugenia»[30]. Fou aquesta la seva manera de seguir vinculat amb la comunitat escolàpia i amb seva ciutat.

LA SERENATA DEL CARRER DE SANT PERE

I seguim a l'any 1913. En la celebració de la serenata del seu carrer, el de Sant Pere, que tingué lloc el dia 29 de juny, el capità Castellà va ser objecte d'una atenció ben peculiar. La popularitat del nostre personatge arran del viatge inaugural del transatlàntic *Reina Victoria Eugenia,* estava en el seu zenit. Era el mariner més ben valorat de la seva època. Ben segur que el seu estat d'ànim estava marcat per l'eufòria i la predisposició a deixar petjada en la festa patronal del seu carrer. La crònica del *Diario de Mataró y su Comarca* ens dóna la dimensió d'una serenata cridada a fer història:

> «Un gran gentío acudió anoche a la que con mucho lucimiento se celebró en la calle de San Pedro, siendo por demás la mucha animación que en ella reinó hasta algo entrada la madrugada. Hubo al mediodía el tradicional *llevant de taula,* juegos callejeros por la tarde y baile por la noche, ejecutado por la orquesta Los Vilas. Cerca de la una fue a dicha calle la Banda municipal, ejecutando algunas piezas frente al domicilio del capitán del *Reina Victoria Eugenia,* nuestro eximio compatricio don José Castellá. Vaporosas bambalinas de tonos simpáticos cruzando la calle de trecho en trecho, alternadas con banderas y gallardetes y guirnaldas de flores de celuloide con lámparas eléctricas, constituían el adorno y la iluminación, que estuvo confiado al adornista señor Viada, produciendo muy buen efecto, particularmente por la noche».[31]

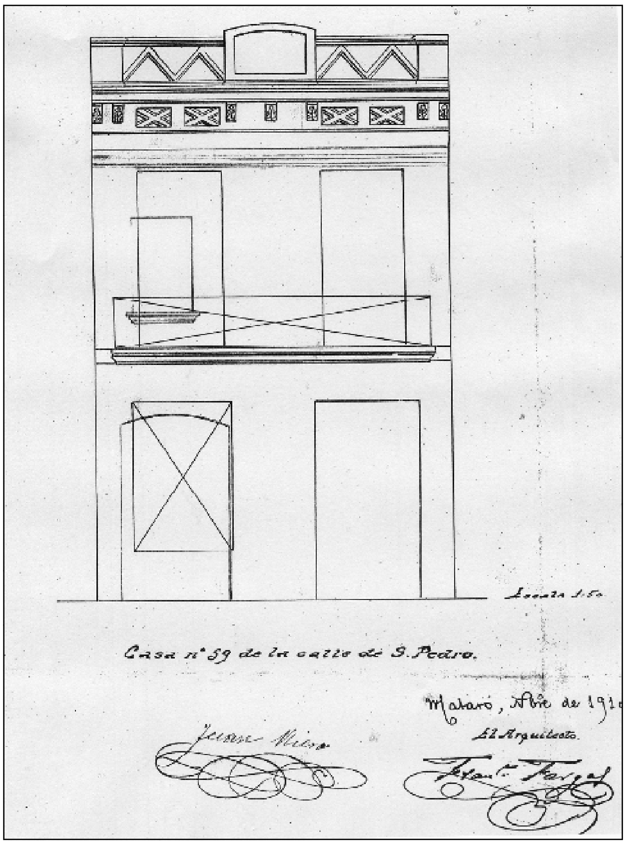

Plànol de la reforma de la casa del carrer de Sant Pere núm. 59. AMM. Fomento 1-4-5-8.

L'any següent, l'esmentat diari local també se'n feia ressò i va publicar una esplèndida crònica de la lluïda serenata, i de la destacada i generosa participació del capità mataroní. S'hi llegeix:

> «Lucidísima, como rara vez hemos presenciado en las fiestas veraniegas que celebran diferentes calles de nuestra ciudad, fue la que ayer y anteayer celebró la calle de San Pedro, con motivo de la fiesta del Santo titular de aquella calle. Esta, engalanada durante los dos días e iluminada en ambas noches, atrajo extraordinaria concurrencia de vecinos hasta de las más apartadas calles de la que celebraba su serenata, en la que tomaron parte el domingo la orquesta de Masnou y ayer la orquesta Los Vilas y la Banda Municipal. Empezó con el *llevant de taula* amenizado por la dicha banda y asistieron a tal acto tres carretelas atestadas de niñas vestidas de blanco. Por la tarde tuvieron lugar los pasatiempos de las sortijas, carreras de sacos, etc., y a las diez de la noche empezó el baile que ha terminado esta madrugada. El capitán del *Reina Victoria Eugenia* de la Compañía Trasatlántica y vecino de dicha calle de San Pedro, D. José Castellá y Vilá, además de costear en parte la fiesta, obsequió con sendos cigarros habanos a todos los vecinos de dicha calle, y por la noche estuvo su casa abierta a todo el mundo en donde los visitantes recibieron pruebas de la largueza de tan generoso patricio, ofreciéndoles abundantes refrescos. La serenata de la calle de San Pedro ha sido hasta ahora la más espléndida y concurrida».[32]

Com haureu deduït, el capità D. Josep Castellà i Vilà, que gaudia d'una bona posició econòmica, en aquesta ocasió va ser esplèndid amb els seus veïns i, com se sol dir en aquests casos, va tirar la casa per la finestra.

MALALTIA I DEFUNCIÓ

Castellà seguí comandant el timó del vapor *Reina Victoria Eugenia* un parell d'anys més i cada cop que salpava i arribava a port el *Diario de Mataró y su Comarca* se'n feia ressò, amb la satisfacció i l'orgull que, com a amics seus, i també com a mataronins, sentien. Fins al dia que s'estroncà la brillant carrera que com a marí s'estava forjant.

Pocs dies abans de la diada de Reis de 1916, en sentir-se malalt, el capità va ser traslladat a Barcelona urgentment on va ser intervingut quirúrgicament sense que es pogués fer res per salvar la seva vida. Dels seus darrers dies tenim un testimoni escrit, una nota mecanografiada, atribuïda a Miquel Rovira i Castellà, que detalla aquell trist moment: «Pocs dies abans de la seva mort, el dijous 6 de gener de 1916, cap a les dues o dos quarts de tres del migdia, se'l varen emportar de casa seva, de Mataró, carrer Sant Pere número 59, amb una llitera tapada i amb rodes, cap a l'estació del Ferrocarril, per traslladar-lo a Barcelona, per operar-lo. Va morir a Barcelona de resultes de l'operació».

De fet, se sabia que l'últim viatge com a capità de la marina mercant, a Amèrica, ja el va fer malalt. Recordem que quan va morir era viudo. El matrimoni havia tingut només una filla, que va morir molt joveneta.[33]

Castellà està enterrat al cementiri de Mataró. El cadàver fou traslladat amb tren de Barcelona a Mataró; s'inicià l'enterrament a l'Estació de Mataró i va ésser multitudinari, amb presidència d'autoritats, etc. Dels actes funeraris es va fer una pel·lícula de cine-reportatge. Una còpia era al Foment Mataroní o la tenia Mn. Andreu. Sabem que al 1929, o potser el 1930, va ésser projectada a l'entrada de la casa 52 del carrer de Sant Pere, habitatge de Domènec Castellà i Lleonart[34]. Malauradament, la cinta s'ha perdut.

El *Diario de Mataró y su Comarca* també informà dels darrers moments del capità: «Después de la operación quirúrgica a que, en vista de la gravedad de la dolencia que le aquejaba, por consejo facultativo fue sometido en Barcelona, a donde fue llevado el día de Reyes, la expectación fue general en ésta y de hora en hora se supo que el paciente se iba agravando por momentos, temién-

Estat actual de la torreta-vigia de la casa del carrer de Sant Pere, número 59.

Foto: Manuel Cusachs i Corredor.

DIARIO DE MATARÓ Y SU COMARCA

DE AVISOS Y NOTICIAS

NUMERO SUELTO 5 CENTIMOS

REDACCION Y ADMINISTRACION, RIERA, 40

El señor

Don José Castellá y Vilá

Capitán de la Marina Mercante Española y del vapor "Reina Victoria Eugenia" de la Compañía Trasatlántica

condecorado con las placas del Mérito Militar y Mérito Naval

falleció en Barcelona á la edad de 62 años, en 10 de los corrientes

habiendo recibido los Santos Sacramentos

(E. P. D.)

Sus afligidos hermanos políticos Ramón y Leonor Bonany y Semproniana Ferrán, sobrinos Manuel Masriera, José y Catalina Bonany, tío, tía, demás sobrinos, primos y demás familia y la «Compañía Trasatlántica», al recordar á sus amigos y conocidos tan irreparable pérdida, les suplican tengan presente en sus oraciones el alma del finado y se sirvan asistir á los funerales que en su sufragio se celebrarán mañana sábado, día 15, á las DIEZ, en la iglesia parroquial de Santa María de esta ciudad.

Las Misas después del Oficio y en seguida la del Perdón.

NO SE INVITA PARTICULARMENTE.

ALAMBRE CONTINUO
IRROMPIBLE
"RAY,,"
Lámpara perfeccionada
VENTAS:
En las lampisterías más importantes.
Depósito en Barcelona: Rambla de las Flores, 16, entresuelo.
Fábrica: Blada, 8.—Mataró.

Sección Religiosa

Esquela del seu funeral a la basílica de Santa Maria apareguda al *Diario de Mataró y su Comarca* del dia 14 de gener de 1916.

dose el funesto desenlace. Efectivamente, a las seis de esta mañana ha entregado su alma al Creador».[35]

Morí de «eclusión intestinal», segons consta en el certificat de defunció del Registre Civil de Barcelona, a l'edat de 62 anys[36]. L'Ajuntament de Mataró, reunit en sessió plenària el mateix dia 10, va acordar per unanimitat «que constase en acta el profundo pesar de la Corporación por el fallecimiento del ilustre compatricio Don José Castellá y Vilá, Capitán del Trasatlántico *Reina Victoria Eugenia*»[37]. *La Vanguardia* també recollí, a la secció «Vida Marítima», una breu nota necrològica comunicant la seva mort.[38]

TRASLLAT DEL CADÀVER DE BARCELONA A MATARÓ

L'endemà de la seva defunció, dia 11, el seu cos fou traslladat en tren de Barcelona fins a la seva ciutat natal. El diari local explica, fil per randa, les exèquies a Santa Maria i, finalment, el multitudinari enterrament que ens mostra la dimensió i la popularitat de què gaudia Josep Castellà i Vilà «En Panna»:

> «Raras veces se ve en nuestra ciudad la espontánea manifestación de duelo que presenciamos ayer tarde, en ocasión de ser conducido desde Barcelona a esta, en el tren correo de las dos y cuarto, el cadáver del malogrado patricio y estimado amigo el experto capitán del trasatlántico *Reina Victoria Eugenia*, D. José Castellá y Vilá, Q.S.G.H. Ya en Barcelona en los andenes de la Estación de Francia, según se nos dijo, fue extraordinario el concurso de amigos y relaciones particulares y comerciales que fueron del finado, que estuvieron a la salida del tren para despedir al cadáver.
>
> A la llegada a ésta del referido tren estaba el andén de nuestra estación y sus avenidas llenos por compacta multitud de mataroneses que, así como por el público estacionado en las calles que siguió la carrera fúnebre, era imposible calcular el número. Bajada del coche-furgón la lujosa caja-ataud, fue depositada en la sala de la Estación, donde la reverenda Comunidad de Santa Maria, presidida por el reverendo señor Arcipreste, cantó un solemne Responso, y depositada luego en el coche mortuorio, conducido por cuatro caballos empenechados, púsose en marcha el fúnebre seguicio, por las calles de San Agustín, plataforma de Santa Ana, Riera y Nueva, hasta el templo parroquial de Santa María, donde se cantó otro Responso, durante el cual las campanas nuevamente doblaron».

L'extensa i minuciosa crònica del diari local ens permet copsar l'enorme relleu social que va tenir l'enterrament i ens descriu fil per randa l'estructura jerarquitzada de la comitiva:

> «Precedían a la Rda. Comunidad buen número de pobres de la ciudad y del Asilo de las Hermanitas, con hacha, marchando a ambos lados del coche mortuorio una sección de ordenanzas de las Oficinas de la Compañía Trasatlántica y otra de tripulantes de los vapores de la propia Compañía, de uniforme. Seguía el extraordinario duelo formado por muchos centenares de acompañantes, con la presidencia oficial de autoridades compuesta por los señores Alcalde don Rafael Carreras y Carbonés, Ayudante de Marina de este trozo don Carlos de Pineda, quien a la vez ostentaba representación del Excmo. señor Comandante de Marina de Barcelona; señor Monís, capitán de la Compañía Trasatlántica D. Alfredo Garriga y contador de la misma entidad don Enrique Serra, quienes además ostentaban la representación del Excmo. Sr. Marqués de Comillas, gerente de la propia Compañía naviera».

La crònica detalla, a continuació, les nombroses personalitats civils, eclesiàstics, militars i corporatives presents. En fem un resum. Després del dol oficial venia el familiar amb Mn. Fèlix Castellà Nunell, Ramon Bonany, Manuel Masriera, Josep Bonany i Joan Roig, cosí, germà polític i cosins, respectivament; el també cosí, el reverend doctor D. Joaquim Masdexexart Castellà, diaca,

el P. Josep Soler, rector de les Escoles Pies i el P. Josep Calasanç, superior de l'Associació Salesiana de Mataró; Ramon González, capità de la Guàrdia Civil de Mataró; cosins Castellà i Giralt, Vilà i Font, Sans i Castellà, Feina i Castellà i el P. Pere Barbena, pare espiritual del Col·legi de Valldemia; Josep M. Andreu i Castany, coadjutor de Sant Pere de Premià; el Dr. Ramon Morante, capellà de les Germanetes dels Pobres; Francesc Carmany, del Monestir de Sant Benet; Germans Maristes Directors del Col·legi Valldemía i del Sagrat Cor; capitans de la Companyia Transatlàntica, Josep Llorca, N. Echarria i «nuestro amigo y paisano» don Manuel Torrent i Lloveras, en representació de l'oficialitat de l'esmentada Companyia. També hi era present una secció del Negociat de Buenos Aires amb el seu cap i una comissió de Tabacalera.

De Mataró hi havia representants de la «Hermandad Marinera Mataronesa, en su inmensa mayoría de socios; Cooperativa marinera, con representaciones de varias otras corporaciones, asociaciones y entidades locales.» També podem llegir que «entre las muchas y distinguidas personalidades que figuraban en el interminable séquito» hi havia el diputat provincial per Mataró i Arenys Gaietà Marfá Clivillés; el primer tinent d'alcalde Josep Fradera i Llanes i diversos regidors de l'Ajuntament de Mataró; el cap de Correus, senyor Goñi, i el de Telègrafs senyor Sánchez; el director del *Diario de Mataró y su Comarc*a, Salvador Llanas; el degà del Col·legi d'Advocats; el Delegat del districte notarial; el Subdelegat de Farmàcia; responsables de les presons i de vigilància, «actuarios del Juzgado»; el secretari del Jutjat municipal, notaris, metges, la majoria de fabricants de Mataró, banquers, industrials dels diversos rams implantats a Mataró; gent de mar, amb un gran nombre de patrons de barques de pesca, etc. També hi havia personalitats de Barcelona, El Masnou, Vilassar de Mar i altres poblacions de la comarca.

L'extensa crònica acaba dient que «En el cementerio, después del último responso cantado por la Capilla, siguió el acto del despido del duelo, prolongándose por más de un cuarto de hora, y muchos de los concurrentes luego desfilaron ante el cadàver del llorado señor Castellá, amortajado con su uniforme de capitán de la Trasatlántica».[39]

La revista *Lo Pensament Marià* també publicà un sentit escrit que ens mostra, a més, el perfil pietós del nostre personatge i la seva vinculació generosa amb la Congregació Mariana, de la qual era soci protector: «donant una quantitat respectable quan arribava de sos viatges».[40]

Tres mesos després de la seva defunció, el *Diario de Mataró y su Comarca* de 5 d'abril, publicava una carta datada el 18 de febrer i signada per Joan Briansó en nom d'un grup de mataronins residents a la República de la Plata. L'escrit parla elogiosament de la figura del capità Josep Castellà i posa de manifest la generositat que desplegava envers aquells –sobretot si eren mataronins– que li demanaven alguna ajuda.[41]

EPÍLEG

Per acord municipal, i des de l'any 1961, Josep Castellà i Vilà, «En Panna», té un carrer amb el seu nom al barri de l'Havana, un vial que va de la plaça de l'Havana al carrer Cristòfol Colom, a la part marítima de la ciutat.[42]

L'any 1991 la Secció Filatèlica de l'Associació d'Antics Alumnes dels Maristes de Mataró va organitzar la «IX Exposició filatèlica» dedicada al navegant mataroní Josep Castellà, i que va tenir lloc a la sala d'exposicions de la Caixa d'Estalvis Laietana, situada a la Riera, número 46 de Mataró. En el programa de mà, es llegeix una esquemàtica cronologia de Josep Castellà que, amb breus retocs, reproduïm gràcies a la transcripció que en va fer Enric Graupera i Iglesias.

Joaquim Llovet situa el capità Castellà a la relació de Mataronins notables al seu llibre *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Hi llegim: «Josep Castellà i Vilà «En Panna» (1854-1916), capità de la marina mercant. Comandà diferents vaixells de la ruta atlàntica. Participà en el transport de tropa durant la guerra colonial. Tingué el comandament de vaixells emblemàtics de la Companyia Transatlàntica, com el *Reina Victoria Eugenia*. Ajudà la repatriació de mataronins emigrats a Sud-Amèrica».[43]

Josep Castellà i Vilà fou enterrat al cementiri dels Caputxins, però quan als anys seixanta del segle XX l'illa B s'amplià (a prop de l'antic edifici de les autòpsies), les seves despulles foren traslladades a l'illa Z, concretament al nínxol núm. 983.

A cent anys de la seva mort, hem volgut retre homenatge i record d'aquest mataroní notable que es passà bona part de la seva vida navegant per l'oceà, però que mai no va oblidar la seva ciutat natal amb la qual se sentia molt identificat.

Manuel Cusachs i Corredor

BIOGRAFIA

ANY	ESDEVENIMENT
1854	Neix a Mataró el 3 d'abril
1861/68	Estudiant a l'Escola Pia de Santa Anna
1868	Estudiant de l'Escola Oficial de Nàutica a Barcelona
1872	Navega a les Filipines amb el vapor *Barcelona*
1875	Se'n va a viure a Barcelona
1879	Contrau matrimoni amb la senyoreta Antònia Bonany i Castellà
1882	Neix la seva filla Dolors, que es moriria el 1885, als tres anys d'edat
1885	És ascendit a oficial tercer en el vaixell *Ciudad Condal*
1885	Comanda el vapor *Cataluña*, línia Nova York, Cuba, Mèxic
1890	És ascendit, fins a arribar a oficial primer. En el mateix vaixell *Cataluña* viatjà pel Mediterrani
1890	Pren la direcció del vaixell *Veracruz*
1890/91	Comanda els vaixells *Méjico*, *Reina Maria Cristina* i *San Francisco*
1891	És ascendit a capità interí en el vaixell *San Francisco*
1891	Capità del vaixell *Baldomero Iglesias*, en ruta des de les Antilles a Nova York
1892/95	Exerceix de capità als vaixells *Reina Mercedes*, *San Francisco*, *Villaverde* i *Ciudad Condal*
1895	Guerra colonial, capità dels vaixells *Santo Domigo* i *Buenos Aires* per dur tropa a Cuba
1896	Capità del vaixell *Covadonga*, armat com a creuer auxiliar de l'esquadra de l'almirall Cámara
1897	Amb el mateix vaixell *Covadonga*, repatria tropes en diversos viatges.
1899	Guarit d'una malaltia, es fa càrrec del vaixell *Montserrat*
1900	Capità en el vaixell *Antonio López*
1902	Es fa càrrec del vaixell *Manuel Calvo*
1902	Capità del vaixell *P. de Satrústegui*
1902/16	Pren la direcció del transatlàntic *Reina Victoria Eugenia* fins a la seva mort
1908	Mor la seva esposa Antònia Bonany i Castellà. Retorna a Mataró
1916	La Diada de Reis és traslladat malalt a Barcelona per ser operat
1916	Mor el 10 de gener. El seu cos és traslladat a Mataró on serà enterrat al Cementiri dels Caputxins

Font: Programa "IX Exposició Filatèlica dedicada al navegant mataroní Josep Castellà "*Capità Panna*" (1991) i aportació pròpia.

NOTES:

1.- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (=MASMM), Baptismes 34 (1851-1856) f. 128.

2.- MASMM, Òbits 10 (1852-1858) f. 130. Va morir el 15 de setembre de 1854.

3.- Pel mes d'abril de 1869 el pare, Josep Castellà i Subirà, amb 125 pares d'alumnes més, signà un document dirigit a l'Ajuntament de Mataró demanant que no s'augmentés la quota que es pagava i que l'escola fos «elevado a Establecimiento de Enseñanza Libre el Colegio de los Padres de la E. Pia de esta ciudad». Extret de C. VILÀ PALÀ, Sch. P. *Escuelas Pías de Mataró. Su historial pedagógico*, Salamanca, 1972, p. 595.

4.- «Hijo de marinos, al igual que su padre, desde niño ya sintió especial predilección por las cosas del mar, y en la temprana edad de catorce años empezó a cursar sus estudios en la Escuela Oficial de Náutica de Barcelona», dins «D. José Castellá Vilá es merecedor de estar presente en el afán de las generaciones nuevas». GONZAGA SOLER. *Mataró*, 31 març 1954, p. 4.

5.- «Panna: llenca quadrangular de suro que s'arrenca de l'arbre en pelar-lo» (Diccionari de la Llengua catalana/IEC), p. 1345.

6.- «Don José Castellá Vilá, fue hijo de «can Panna gran» y a pesar de su aspecto serio y sus dotes de mando, era considerado por los que le trataban como poseedor de un carácter simpático y dicharachero, cosa que él atribuía al haber vivido largas temporadas en Cádiz, lo que hizo según su parecer que a pesar de ser catalán, tuviese en su carácter una buena dosis de sal «gaditana». A «Mi recuerdo de José Castellá, Capitán de la Marina Mercante», de «Un viejo pescador mataronés». *Mataró*, 6 abril 1954, p. 5.

7.- Arxiu Municipal de Mataró (=AMM), Padró Municipal Habitants, 1860, GOB 0078-01.

8.- AMM, Padró Municipal Habitants, 1862, GOB 0081-01.

9.- AMM, Padró Municipal Habitants, 1865, GOB 0089-01.

10.- MASMM, Matrimonis 16 (1877-1883), f. 78.

11.- Arxiu Contemporàni de Barcelona (=ACB), A 167 Registre Civil (1836-1986) núm. 656, Índex defuncions , 1884.

12.- Registre de la Propietat de Mataró, Llibre 129, Volum 464, f. 210, finca núm. 1000.

13.- ACB, A 187 Registre Civil (1836-1986) Índex naixements, 1882.

14.- Cementiris de Barcelona S.A. Fou enterrada al nínxol núm. 54, bis 6è. El dia 16 novembre 1885. Amb data del 31 març 1989 foren traslladades totes les despulles a una de les osseres generals per manca de pagament.

15.- ACB, Padró Habitants, (1900), f. 288.

16.- ACB, Padró Habitants (1905-1910), f. 292r.

17.- Ministerio de Justicia. Registros Civiles (Barcelona). Defuncions, núm. 980. 24 març 1908.

18.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 26 maig 1908, p. 3.

19.- «Verdadera manifestación de duelo ha podido presenciar esta mañana en Santa Maria nuestro estimado compatricio el experto marino, capitán de la Compañía Trasatlántica D. José Castellá y Vilá, en ocasión de celebrarse en el nombrado templo parroquial suntuosos funerales en sufragio del alma de la que fue su muy apreciada y virtuosa esposa doña Antonia Bonany Castellá, P.G.G., también distinguida compatricia nuestra. La capilla de música, con notable aumento de voces, ha ejecutado con recomendable precisión y gusto al sentido Requiem del inteligente maestro compositor Fray P. Guzmán, monje del Real Monasterio de Montserrat, habiendo sido celebrante el joven coadjutor de la misma iglesia Rdo. Dr. D. Félix Castellá Nunell, Pbro., próximo pariente de la finada, y en el acto del ofertorio, en el cual se han distribuido artísticos recordatorios, ha desfilado ante el pie del altar distinguido y numeroso duelo perteneciente a todas las clases de la ciudad, notándose en particular escogido concurso de la gente de mar, que con su presencia a la fúnebre ceremonia ha patentizado una vez más el referido señor Castellá la consideración con que siempre a él y a su distinguida familia se les ha tenido guardándoles buena memoria en sus ausencias. Ha presidido el duelo los señores viudo, hermanos y sobrinos de la finada, acompañando al primero los Rdos. señores D. Pedro Barbena, Director Espiritual del Colegio de Valldemía, Padre José Concabella, vice-rector de las Escuelas Pías y D. José Calasanz, Superior de los PP. Salesianos de esta. Reiteramos una vez más nuestro sentido pésame».

20.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 14 gener 1916, p. 2.

21.- «Acta haciendo constar haber reclamado del Capitán del Vapor Covadonga la conducción a un punto de las Islas de Cuba o Puerto Rico. A los veintiún días del mes de Agosto de mil ochocientos noventa y ocho, el Coronel D. Federico de la Aldea y Gil, Jefe de la Expedición que a bordo de dicho Vapor perteneciente a la compañía Trasatlántica Española transportaba a la Península los Batallones primero del Regimiento Infantería de Asia y cuarto Peninsular de Talavera, se avistó con el Capitán del mismo D. José Castellá Vila manifestándole deseaba condujese la expedición á cualquier Puerto de las Islas de Cuba ó Puerto Rico al objeto de poder continuar la guerra con la República Norte-Americana contestándole dicho Sr. Capitán del Covadonga le era imposible acceder á sus deseos pues tenía orden de conducir la expedición al Puerto de Santander, la cual cumpliría aun cuando se hiciese uso de la fuerza, pues contaba con elementos para imponerse y antes pasarían sobre su cadáver que hacerle variar de rumbo. En su vista dicho Coronel creyó deber hacerlo presente á los Tenientes Coroneles Jefes del batallón de Talavera D. Pedro Rodríguez y de Asia Don José Cotrina, manifestándoles el paso dado que creía en su deber, opinando lo mismo dichos Señores y que no procedía hacer uso de la fuerza pues no se contaba con elementos para imponerse por ir las tropas desarmadas y evitar un sangriento conflicto entre Españoles, pero deseando constase no abandonaban el teatro de la guerra sino por causa de fuerza mayor. Y para constancia lo firman los cuatro Señores que se citan en la presente acta.= Federico de la Aldea = José Cotrina = Pedro Rodríguez = El Capitán del Buque = José Castellá».

22.- AMM, Fomento 1-4-5-8. «Reformas de fachada».

23.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 29 juliol 1912, «Crónica», p. 2.

24.- «El Sr. Presidente puso en conocimiento de la Corporación que el pendón principal de la Procesión celebradera en honor a las santas Patronas había sido ofrecido al experto marinero, hijo de esta ciudad y Capitán de uno de

los grandes vapores de la Compañía Trasatlántica, D. José Castellá Vilá, quien lo había aceptado gustosamente.» AMM, Acords de 24 juliol 1912, f. 107r.

25.- AMM, Fons Notarial, Manual de Joaquim Cabañes i Rabassa, núm. 399, f. 2014.

26.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 12 març 1913, p. 2.

27.- *La Vanguardia*, 8 març 1913, p. 14.

28.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 15 abril 1913, p. 2.

29.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 26 abril 1913, pp. 1-2.

30.- C. Vilá Palá, Sch. P. *Escuelas Pías de Mataró. Su historial pedagógico*, Salamanca, 1972, p. 595.

31.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 30 juny 1913, p. 2.

32.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 30 juny 1914, p. 3.

33.- En realitat va morir, com ja hem avançat, amb només tres anys, fou enterrada el 16 de novembre de 1885 al cementiri Vell o del Poblenou, de Barcelona.

34.- Còpia del *Diario de Mataró y su Comarca*, del 14 de gener de 1916, on al marge inferior hi ha la nota manuscrita a màquina que hem reproduït.

35.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 10 gener 1916, p. 3.

36.- Ministerio de Justicia. Barcelona, Registro Civil, Defunciones, núm. 77, 10 gener 1916.

37.- AMM, Acords, 10 gener 1916, f. 16r.

38.- "En una clínica de esta capital, donde se le practicó una delicada operación, ha fallecido el experto marino don José Castellá, Capitán que había sido de diversos vapores de la Compañía Trasatlántica y últimamente del *Reina Victora Eugenia*." *La Vanguardia*, 12 gener 1916 p. 13.

39.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 12 gener 1916, p. 2.

40.- «(...) Catòlic sincer, nosaltres tenim proves inequívoques de la protecció callada, afectiva, verdadera qu'ell sabia disposar a institucions i corporacions que com la nostra, lluiten per aixoplugar-se sots lo mantell purísssim de la Verge Immaculada. La vegé un día en una de nostres festes, s'enamorà d'ella i voluntàriament es feu soci protector, donant una quantitat respectable quan arribava de sos viatges. Modest fins a l'exageració centenars de mataronins saben quelcom més de lo avans sabien d'amor patri, des de que per impuls d'aquest sentiment reberen en moments de prova la protecció generosa d'un germà de patria. El qui això escriu, explicà un dia, fins a quin extrem fora d'aquí i extraoficialment se l'estimava com a marí i n'és bona prova el lloc d'honor que la Compañía Trasatlántica li brindà al donar-li el comandament de la millor de les seves naus.» *Lo Pensament Marià*, núm. 211, 15 gener 1916, p. 36.

41.- «Hemos recibido de Buenos Aires la siguiente carta para su publicación, a lo que accedemos gustosos, pues en ella vemos que aún hay mataroneses que recuerdan a su ciudad natal y al malogrado su hijo ilustre, el capitán de la marina mercante don José Castellá, q.e.p.d.

Dice así: "Senyor Director del Diario de Mataró y su Comarca. Respetable señor: En nom de varis mataronins residents a aquesta República del Plata li agrairia insertés en lo diari que tant acertadament dirigeix, les presents ratlles, per lo cual li anticipa les gracies son affm. S.S. Joan Briansó. Trista impresió causà entre la colonia mataronina aquí resident, la nova de la prematura mort del expert marí En Joseph Castellà. Els que tinguérem la sort de tractarlo en aquestes llunyanes terres, no olvidarem may les bones cualitats de que estaba adornat aquest mataroní il·lustre. Fou un amic per tots, puig ell no sabía de distinctions pels qui eren sobretot paisans seus, y may tenia un no quan a ell s'acudía solicitant algún favor que pogués satisfer, des de l'important càrrech que desempenyava. Fervent admirador de nostra terra y especialmente de nostre anyorada Iluro, rarament, deixava, el barco de son mando, durant sa estada, en aquest port Bonaerench, convertintse son camarot en una especie de Club mataroní ahont, tots ens hi trovavem, com a casa nostre. Descansi en pau aquest bon amich, y rebi sa atribulada família, lo sincer pèsam dels que avuy plorem la mort d'un bon paisà honra de nostre poble y de la marina mercant espanyola. Agrait li prego Sr. Director esmeni les incorreccions que continga la present, puig no es altre lo motiu que ens mou, sino fer constar lo dol ab que tots havem rebut la noticia de la mort d'eix bon amich. Lo saluda atentamen son affem. S.s. Joan Briansó. Buenos Aires 18 2 1916."

¡Cuanto puede la nostalgia por la madre patria cuando un se ve lejos de ella! Agradecemos a nuestros ausentes paisanos el recuerdo que a la buena memoria del ilustre capitán señor Castellá y a nuestra ciudad acaban de demostrar.»

42.- Ramon Salicrú i Puig, *Mataró, carrer a carrer*. Patronat Municipal de Cultura, Mataró, 2006, p. 42.

43.- Joaquim Llovet, *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Caixa Laietana, Mataró, 2000, p. 597.

Josep Serra Carbó va ser químic autodidacte, investigador incansable, inventor polifacètic, geni indiscutible. Pere Campistol Sirera[1], una autoritat com a economista i com a historiador de la indústria catalana, el valorà com un dels principals promotors de l'Edat d'Or que els tapers del país van viure a les darreries del segle XIX i durant el primer quart del segle XX. Amic de Mn. Cinto Verdaguer, va mantenir correspondència epistolar amb l'insigne poeta.

Mataroní per raó del seu naixement, la seva ciutat natal sempre va ser per a ell punt de referència. De retorn d'Amèrica, només els consells mèdics, en consideració a la salut delicada del seu fill Ferran, el van dissuadir d'establir-hi la seva llar i el van fer decantar per Cassà de la Selva, localitat pròxima al llogarret de Santa Àgata del Coll, al cor de les Gavarres, d'on procedien els seus avantpassats.

Xavier Carbó Cañigueral ens acosta la figura d'aquest mataroní desconegut, fent especial atenció al seu invent estel·lar, el suro de composició.

EL MATARONÍ JOSEP SERRA CARBÓ (1857-1940), UN GENI SILENCIAT

ELS SEUS ORÍGENS

Josep Serra Carbó, fill de Domènec Serra Torrent, fuster i ebenista (Cassà de la Selva, 1812 – Mataró, 1879) i de Francisca Carbó Noguer (Cassà de la Selva, 1827 – Barcelona / El Clot, 1900), va néixer a Mataró el dia 17 de setembre de 1857 [2]. Tenia un germà més gran que ell, que es deia Ferran (1855-1858) que va néixer i morir a Mataró[3], però que només va viure trenta-tres mesos.

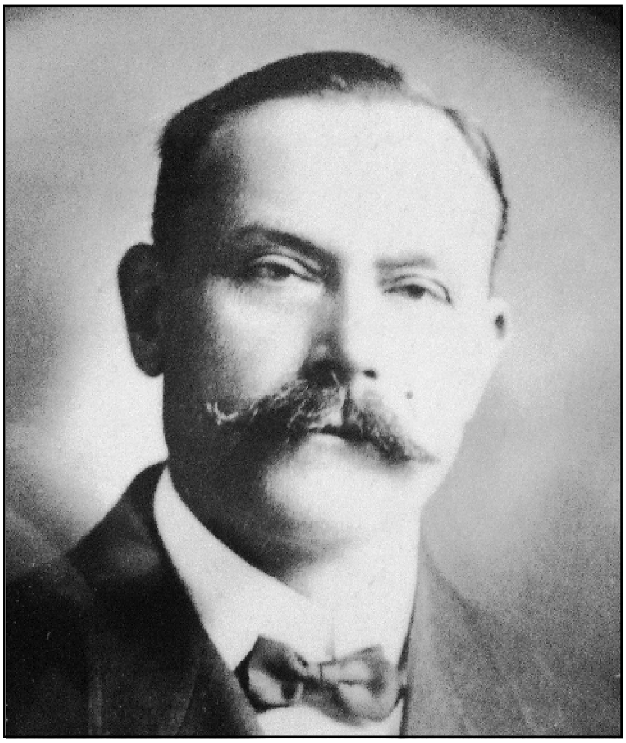

El llinatge patern dels Serra era originari del petit nucli de Santa Àgata del Coll, més tard agregat a Santa Pellaia; avui dia, l'un i l'altre pertanyen al municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura (Baix Empordà). No sabem per què Domènec Serra, el pare de Josep, es traslladà de Cassà a Mataró. Probablement per raons laborals relacionades amb l'ofici d'ebenista. El cert és que el 1852 residia a la ciutat del Maresme ja que tenim documentat que es casà a Santa Maria en primeres núpcies amb Rita Ruiz, mataronina. Deu mesos després, Domènec quedà vidu en morir Rita "de sobreparto"[4]. Domènec va contraure de nou matrimoni a l'octubre de 1854 a l'església dels Dolors de Girona, amb Francisca Carbó. Els Serra Carbó s'establiren a Mataró.

El mas Serra, on havia nascut l'avi patern Ferran Serra Pasqual, està documentat, com a mínim, des de l'any 1228, segons certifica l'establiment fet per Marquès, canonge de Girona i paborde de Cassà, a Pere de Vilar, i havia estat donat per Guillema de Serra a la canongia de la Seu de Girona. La casa pairal, avui dia encara dempeus gràcies a Josep Maria Bosch Roura, el seu propietari actual, està situada[5]

Josep Serra Carbó, als 35 anys, s'havia guanyat a pols un nom en el món de les arts decoratives, la ciència i l'enginyeria.
Arxiu familiar Garans Serra.

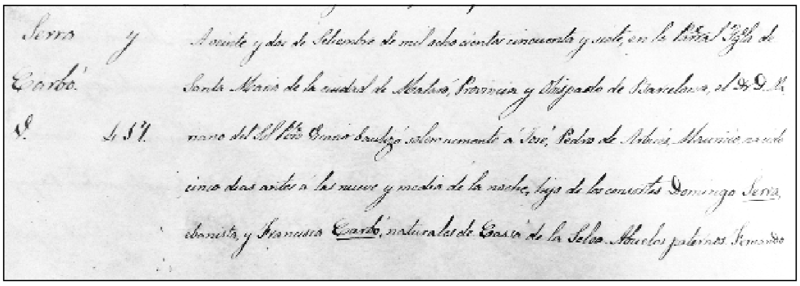

Registre de bateig de Josep Serra Carbó a la parròquia de Santa Maria de Mataró (fragment inicial).

MASMM. Baptismes 35, p.85.

en un petit planell damunt de la serra de Santa Àgata del Coll o de Montnegre, a 322 metres d'altitud. Les seves extenses terres, en què predominen la sureda i unes poques peces de conreu a l'entorn de la masia, formen part de Santa Pellaia.

La família Serra devia ser molt prolífica, perquè, a més de la masia pairal indicada, hi ha can Jeroni Serra, al costat del camí de Sant Mateu; can Pere Serra, ara deshabitada, propera a la carretera GI-664 i també can Vadó Serra, masia en estat ruïnós, situada en un petit replà de la riba esquerra del torrent de Santa Pellaia.

El mateix Josep Serra, previsor com era, va deixar unes breus notes autobiogràfiques, que serviran de guia per a aquest escrit, de les quals n'explica els motius: «Dades i dates més assenyalades de Josep Serra Carbó que dedico als meus tres fills, perquè sàpiguen la intensa tasca que he portat a cap durant la vida per al meu propi progrés, però també per al seu creixement i cultura. Ara, però, que tinc 77 anys complerts, per prescripció facultativa he hagut de limitar-me a fer vida de cenobita, vivint només dels meus records fins al dia... (*aquí deixa punts suspensius perquè algú hi anoti la data*) que vaig morir en la pau del Senyor que tant havia desitjat». Ho rubrica amb la seva signatura autògrafa.

INFÀNCIA I ADOLESCÈNCIA

D'aquesta primera etapa de la vida de Josep Serra a Mataró ho ignorem gairebé tot. Només sabem que va tenir una infància breu i entrebancada. Ell diu: *«(...) des de l'any 1866 fins al 1868 vaig estar malalt de la Corea»*. Es tracta d'un trastorn corporal que es caracteritza, especialment, per moviments involuntaris a la cara i a les extremitats. I continua:

«Als 11 anys vaig entrar d'aprenent a l'adrogueria de J. Oller, a la plaça Major de Mataró. Als 14, sense moure'm de la meva ciutat natal, vaig passar a treballar a la fàbrica de productes químics i d'adrogueria de Joan Noguera. I, als 17, em vaig traslladar a Barcelona per treballar a l'adrogueria dels germans Capella de la Rambla. Als 20 anys, l'estat de salut del meu pare em va obligar a regressar a Mataró. Allà em vaig dedicar a treballar el vidre, el seu gravat i el seu esmaltat».

MESTRE VITRALLER I ARTISTA

D'una interessant ponència sobre vitralls que Sílvia Cañellas i Núria Gil, doctorades en Història de l'Art, presentaren al Congrés Internacional del Modernisme, el juny de 2013, en recollim aquest fragment: «Al 1887 es publicà a *La Il·lustració Catalana* un article titulat "Fàbrica de Vidrieres de color dels senyors Serra y Oriach", on es detalla quin és l'origen d'aquest taller. Ens hem de remuntar al 1879 quan Josep Serra, de Mataró, obre un taller de vitralls en aquesta ciutat. Serra és un artesà amb moltes inquietuds; té el desig de crear ell mateix el vitrall i aconseguir-ne la màxima qualitat; per això, va consultar amb els millors autors coneguts per perfeccionar-se artísticament, i va viatjar a França i Bèlgica per conèixer directament les grans obres del gòtic, així com també els darrers avenços tecnològics. De fet, de Bèlgica va importar el forn sistema Brevez. Paral·lelament a la fabricació de vidrieres, també feia gravats i mussolina».

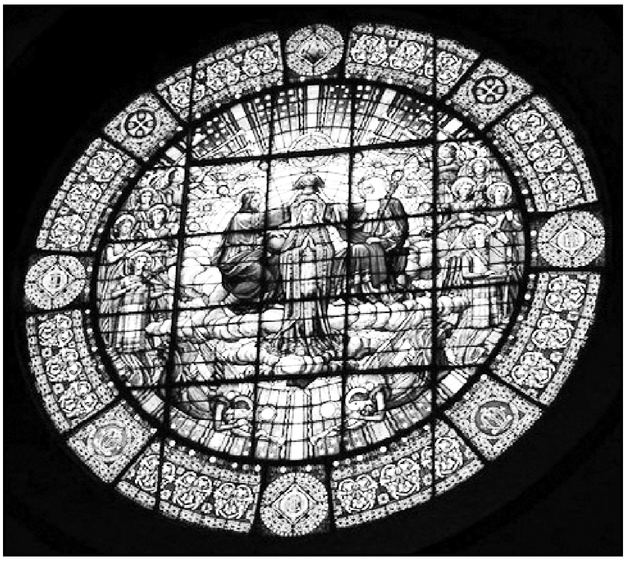

Rosassa que decora la basílica del monestir de Montserrat, construïda als tallers Amigó l'any 1894, quan Josep Serra n'era el director.

Segons continua narrant la ponència, «(...) va tenir tant d'èxit i tenia tantes comandes que es va decidir a traslladar el taller a Barcelona, on va acceptar la col·laboració de l'artista Lluís Oriach. La raó social va passar a dir-se Serra i Oriach a partir de 1885, amb seu al carrer Pau Claris, de Barcelona. Lluís Oriach i Casellas (1857-1838) serà el director artístic d'aquest taller, i farà els dissenys dels vitralls. Posteriorment, el seu fill Antoni Oriach s'incorporarà a la fàbrica per aprendre l'ofici de vitraller. En aquest període faran obres per a les esglésies de Saragossa, Puigcerdà, Igualada, Llavaneres (pagades pel marquès de Casa Riera), Mataró, la Bisbal i Llagostera, una de les quals representava l'Assumpció de la Mare de Déu, encarregada pel baró de Ferrer. També els van encarregar uns vitralls gravats per al casino de Sant Sebastià».

En la mateixa època, un altre taller de vitralls, el de Fills d'Eudald Ramon i Amigó[6], s'estava convertint en el més important de Barcelona, i allà, precisament, l'any 1889 fou reclamat Josep Serra Carbó perquè n'assumís la direcció. Deixarà el càrrec el 1896, però, tal com diu ell en els seus apunts autobiogràfics, no va deixar de treballar-hi fins a l'any 1906, quan el destí el portà a Amèrica.

Malgrat la seva activitat intensa, en el seu cap bullien noves idees i no parava d'intervenir en múltiples activitats empresarials. Ara, però, faria una pausa per atendre alguns assumptes molt personals.

JOSEP SERRA CARBÓ ES CASA AMB ANNA SMANDIA DAVID

Ell mateix ho escriu: «El 20 de juny de 1886. El meu casament amb Anna Smandia David» (Mataró 1/1/1861 – Cassà de la Selva 8/2/1935). Ella era filla de Jaume Smandia Arau, paleta, i de Madrona David Crous. La nissaga Esmandia (també escrita Smandia) es troba documentada a Mataró des d'inicis del segle XVII. Concretament, el 1616, trobem el bateig de Miquel Esmandia, fill de Jaume i de Maria Àngela. Tot i que no es disposa de documentació prou contrastada, es creu que Jaume Esmandia era oriünd de Cardedeu, del mas Esmandia, esmentat ja des del segle XIV.

El llinatge David (Daví segons diversos escrits), en canvi, és d'origen jueu i, segons la tradició familiar, aquesta branca procedia d'Àustria. Si bé Anna Smandia David oficialment professava la religió catòlica, sempre va voler que el seu entorn més íntim i la seva descendència coneguessin la seva devoció pel judaisme, igualment com ho havien fet els seus avantpassats.

En les seves anotacions personals, Josep Serra hi guardà escrites, entre d'altres, aquestes dades: «... el 10 d'agost de 1887 va néixer el meu fill Fernando, que es va casar amb Concepció Jubany Planas el 26 d'agost de 1915; el 7 de juny de 1892 va néixer la meva filla Rosita, que es va casar amb Josep Maria Nadal Vilallonga; i el 13 d'agost de 1902 va néixer el meu fill Domingo, que es va casar amb Estrella Soler Riera el 25 de novembre de 1929».

L'ACTIVITAT I LA RECERCA

Mentrestant, Serra, imparable, multiplica l'activitat i la recerca. El compromís contractual, com a director del taller Amigó, no li va impedir que l'any 1892 fes el muntatge, sistema modern, de la secció d'aprests de jute (fibra tèxtil), propietat de Manuel J. Alperiz, de Sevilla; que el 1894 instal·lés un laboratori fotogràfic a la barriada barcelonina del Clot, carrer Xifré; que el juliol de 1904 s'encarregués del muntatge d'un motor de gas pobre a la fàbrica d'E. Baxarias i Cia., de Barcelona; que el 15 de setembre del mateix any dirigís el muntatge de la fàbrica de gluten pur de Viñas i Sarrias, de Barcelona; i que el 3 de novembre reparés, muntés i posés en funcionament un motor de gas pobre de 110 HP a la fàbrica de Francesc i Àngel Vila, també de Barcelona. Que,

La futura esposa de Josep Serra Carbó, Anna Smandia David, dreta, enmig del seus pares Jaume Smandia Arau i Madrona David Crous. Desconeixem el nom i el parentiu del noi situat a la dreta.
Mataró, 1884. Arxiu familiar Torres Nadal.

el 17 d'agost de 1905, fes el muntatge de la secció d'aprests amb càrrega de l'empresa Ignasi Vidal i Germans a la colònia fabril de Puig-reig i que, l'octubre del mateix any, tingués cura del muntatge de la fàbrica de gluten i les corresponents pastes de Magí Quer, de Barcelona.

Dóna per acabada aquesta etapa d'activitat frenètica perquè «(...) el 16 de desembre de 1905 vaig vendre la meva patent de suro aglomerat a la Crown Cork & Seal Corp. de Baltimore (USA) i em vaig embarcar cap a aquell país el 5 de gener de 1906, a l'edat de 49 anys. Més tard, vaig venir a cercar la meva família, amb la qual vaig arribar a Amèrica el 4 de juliol de 1906. Complert el meu compromís el 30 de maig de 1911, vaig retornar al meu país».

Aquest episodi i els curiosos precedents, pel seu interès, es mereixen un apartat especial.

ELS FABRICANTS DEL PAÍS ES RIUEN DEL SEU INVENT, MENTRE QUE ELS AMERICANS HI ENDEVINEN UN NEGOCI FABULÓS

Parlem del seu gran invent, el suro de composició. Pedro Javier Torres Nadal, besnét de Josep Serra, detallà així aquest episodi als alumnes de ciències de primer de batxillerat de l'IES Diego Tortosa de Cieza (Múrcia)[7]: «... la història comença el 1890 i, simultàniament, en dos punts separats per una distància de 7.000 quilòmetres, la distància que separa Barcelona de Baltimore, molt a prop de Nova York. Us parlo –els deia ell– de dos inventors que, de manera individual primerament, i després conjuntament, fan gran aquesta història. A Baltimore, William Painter inventa el tap corona, encara que, pel nom de la raó social de l'empresa, Crown Cork, més correctament s'hauria d'haver dit «corona de suro»; allò que nosaltres popularment en diem *xapes*.

Fins aquell moment, per al seu tapament, totes les ampolles feien servir taps de suro. El tap corona, per tant, va ser una revolució que va fer regirar totes les estructures del suro existents fins a aquell moment. Tingui's en compte que aquest sistema de tancament s'utilitzava per a tot tipus de begudes, especialment les carbonatades: cerveses, coles, aigües minerals, etc., i que les ampolles es recuperaven per tornar a fer servir (llavors no es reciclava). El tap corona portava en el seu interior un petit disc de suro natural, perquè d'aquesta manera s'aconseguia la seva hermeticitat perfecta. Es van provar, sense èxit, altres tipus de materials.

Taps tipus corona, que contenen dues peces adherides: la xapa i el disc.

Una vegada oberta l'ampolla, es consumia el seu contingut, l'envàs es recuperava, però la xapa es tirava. Insistim: només restava inservible el tap corona; per tant, el negoci podia esdevenir perfecte. Ara bé, per poder fabricar els taps corona es requerien ingents quantitats de discs de suro natural, amb l'inconvenient que aquests discs no sempre presentaven una homogeneïtat total i, per consegüent, bona part s'havien de llençar. Aquesta circumstància encaria notablement el producte; més encara si es té en compte que els EUA no disposaven d'alzines sureres i, per tant, aquesta primera matèria s'havia d'importar fonamentalment d'Espanya que, en aquella època, era el país més important en producció de suro. Així, però, es va treballar fins al 1906.

Mentre tot això passava a Baltimore, des de l'any 1890 Josep Serra Carbó es preguntava què se'n devia fer, dels residus del suro, una vegada extrets els taps. Doncs, res de res; es cremaven. En aquestes condicions, d'aquesta primera matèria, del suro, se n'utilitzava al voltant del 30%. La resta gairebé no tenia cap utilitat. En el seu modest laboratori, aprofitant els moments de lleure, Josep Serra començà a fer els primers assaigs, perquè –una vegada reduït el suro a la mida de micro-partícules– pogués formar una massa compacta que se'n dirà suro de composició, encara que l'inventor sempre en va dir suro aglomerat. Ell sabia que d'aquesta manera aconseguiria que, de la primera matèria, gairebé se n'aprofités el 100%. La patent va ser inscrita en el Registre de Patents i Marques amb el número 34.728, en data de 19 de setembre de 1904.

Hi havia estat treballant 14 anys. En el preàmbul de la patent ell escrivia: "Aquest suro aglomerat té tots els avantatges del suro natural,

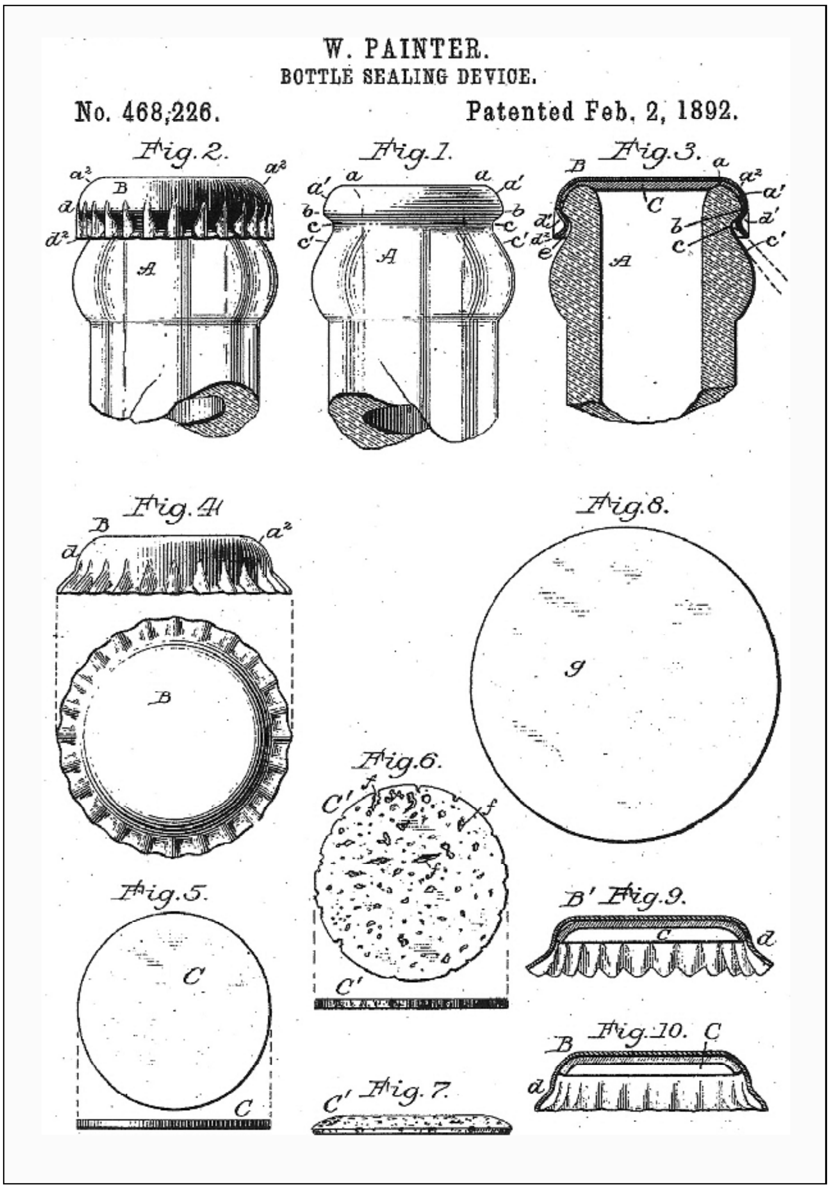

Croquis del tap corona inventat per William Painter l’any 1892.
L’invent que patentà Josep Serra Carbó l’any 1905 va consistir a fer el disc del tap corona, ja no de suro natural, sinó de suro de composició, un suro aglomerat que aprofitava la totalitat de la primera matèria i que, en ser tractat d’una manera especial, permetia un hermetisme total.

http://www.hutchbook.com/images/Painter%20Crown%20Closure.jpg

sense cap dels seus inconvenients”. A ell, li hauria agradat que l’invent s’hagués quedat al país, però aquí ningú no el va creure. Quan ensenyà els seus blocs als fabricants, tots es rigueren d’ell i digueren que havia fet un pa moreno desproveït de la mínima importància. Llavors Josep Serra va decidir enviar mostres d’aquell producte a cinc països de l’estranger: Suïssa, Itàlia, Xile, els EUA i, probablement, França i/o el Regne Unit. El país més allunyat, els EUA, va ser l’únic interessat».

EL JOC DE DISBARATS QUAN SERRA NEGOCIÀ LA VENDA DE LA PATENT

Tanmateix, les circumstàncies de la venda de la patent del suro de composició als nord-americans són extraordinàriament curioses, de tal manera que van cridar l’atenció del periodista i escriptor Josep Pla, que les va incloure en el seu llibre *Els homenots*[8]. No ens podem estar d’incloure’n uns fragments per la precisió amb què descriu l’escena.

Escriu Pla: «Un bon dia, el senyor Serra rebé un missatger de l’hotel on posava míster Colt a Barcelona. Li digué que, si el volia veure, tenia un cotxe (de cavalls) a la seva disposició, i que si per alguna raó no li agradava estava disposat a presentar-se al seu domicili. El senyor Serra creia que la seva casa era massa humil per fer-hi un negoci, perquè una cosa tan important requereix grans i confortables despatxos. Pujà al cotxe i es presentà a l’hotel, on fou rebut de seguida. Parlaren del suro de composició. L’americà li ensenyà un dels blocs fets per Serra i li comunicà que disposava de molta informació sobre la seva persona i sobre l’invent que havia fet. Li preguntà si era capaç de fer als Estats Units blocs com aquell. Serra li respongué que sí. Li demanà si estava disposat a fer un contracte per fer-los. La resposta fou afirmativa. L’interrogà sobre si es volia vendre la patent. Estava disposat a vendre, en efecte.

Amb el mateix cotxe de cavalls, Colt i Serra anaren al despatx d’un notari del carrer de València. El notari ja tenia un paper preparat. El llegí: “*Don José Serra Carbó, inventor del aglomerado de corcho elástico según patente número tantos, vende a The Crown Cork and Seal Corp. sus patentes de invención por la cantidad de...*” Es produí una pausa. El notari fixà els ulls sobre Serra. Colt mirava el sostre. Serra no deia res. En realitat, s’atenia a la seva veritat, que és el que tothom sol fer. Considerava que el seu invent valia més de 5.000 dòlars i menys de 10.000. No sabia què demanar. 5.000 era massa

El matrimoni Serra Smandia amb els seus fills Rosita, Ferran i Domingo, fotografiats a Baltimore, l'any 1910.

Arxiu familiar Garans Serra.

poc. 10.000 implicava, potser, destruir el negoci per excés. El seu silenci s'allargava. Míster Colt insinuà: —I si hi posàvem 100?

Volia dir 100.000 dòlars. Però el senyor Serra, que estava excitat i tenia dificultats de l'idioma, no entengué res. Cregué literalment que 100 eren 5, i ho considerà massa poc. El seu silenci persistí. Per animar-lo, míster Colt es considerà obligat a aclarir que, si hi afegia la venda de la patent d'una ampolla determinada que Serra havia inventat, estava disposat a afegir-hi 5 més i que, tot plegat, serien 105.000. Tampoc Serra no comprengué res; però com que creia que havia arribat a 10.000 (5 de la patent del suro elàstic i 5 de l'ampolla, a la qual no donà mai cap importància), es considerà plenament satisfet i saturat. Míster Colt afegí de seguida que posava 5.000 dòlars més a la seva disposició per anar a Amèrica i per subvenir a les despeses de la família, que es quedaria al Clot. Tot plegat, segons Serra, eren 15.000 dòlars (en realitat eren 110.000).

Serra firmà tots els papers que li presentà el notari. Firmà el contracte pensant que la quantitat era tan important que la Crown Cork hi aplicaria una meditació prudencial. Però Colt li lliurà una carta de la casa acceptant el contracte. Fou un joc de disbarats complet. Amb el xec de 5.000 dòlars per anar a Amèrica, que cobrà de seguida, Serra es comprà roba i maletes, s'acomiadà de la família i l'endemà marxaren (Colt i Serra) cap a Le Havre. El Savoie, un paquebot francès que d'Europa salpava cap a Nova York, es podia agafar en aquell port. S'hi embarcaren. Tingueren una pèssima travessia. L'Atlàntic nord. Tothom ho sap: molt de mal temps.

Ja a Baltimore, muntà la fàbrica de blocs de suro de composició, que amb el pas dels anys esdevingué enorme. Els féu com els havia realitzat a casa nostra: amb albúmina de sang i glicerina. L'albúmina, a una temperatura determinada, es coagula i es fa completament insoluble a tots els líquids. És el mateix procediment d'avui amb altres coagulants que fan el mateix efecte. Per aconseguir l'elasticitat utilitzà la glicerina. El suro sec es romp fàcilment. El suro humit es manté elàstic. La glicerina, que absorbeix la humitat i la manté, produí l'elasticitat de la barreja. Els resultats de Serra foren de la satisfacció dels directors de la Crown Cork and Seal. El producte resistí una pressió de més de sis mil atmosferes. El disc de suro de composició realitzat per Serra entrà en el mercat americà servint de folre a les càpsules de W. Painter.

Amb això, el director de la Companyia donà a Serra el preu convingut: un xec de 100.000 dòlars. Però Serra es negà a cobrar-lo. El trobà exorbitant. Escriví al notari de Barcelona demanant-li quin era l'import que havien convingut. El fet sembla impossible, però és així. El joc de disbarats de Barcelona reprengué. El director, creient que Serra demanava més, li recordà el contracte... A la fi, rebé notícies del notari barceloní i, tot fent protestes que era excessiu, anà a cobrar el xec: 100.000 dòlars. Quedà cofoi i satisfet: els seus esforços havien aconseguit un resultat que judicà plenament satisfactori. La patent de Serra, del suro de composició, fou venuda a la Crown Cork el 16 de desembre de 1905. Aquest senyor arribà a Amèrica, a causa del temporal, amb molt de retard: el 5 de gener de 1906. La família de l'inventor es traslladà

del Clot a Baltimore el juliol del mateix any. Una vegada cobrats els diners de la patent, n'envià la més gran part al seu cosí de Cassà, Francisco Figueres Oller, el qual li comprà una bonica casa[9], diverses hisendes i valors. Serra acabà els seus compromisos amb la Crown el 30 de maig de 1911, data del retorn a Cassà de tota la família Serra».

L'esmentat Pere Campistol, amb estupefacció, escrivia: «Cinc anys després, l'inventor regressava a la seva terra amb una fortuna: 65.000 dòlars i 50.000 francs, la major part en monedes d'or».

Després d'analitzar els llargs anys de convivència de la xapa de W. Painter amb el disc de suro aglomerat que portava en el seu interior i el formidable auge de les begudes que necessitaven aquest sistema de tancament, Pedro Javier Torres Nadal, per una deducció elemental, feia aquesta reflexió: «Si bé és cert que els americans en pagaren una quantitat fabulosa, ells es van fer d'or amb l'invent de Josep Serra Carbó».

El record de Josep Serra i del seu benèfic sojorn a l'empresa americana ha perdurat per més de 50 anys dins de la Crown Cork and Seal. Encara el 1960 una de les seves fórmules industrials era vigent a les fàbriques. Portava el nom de Serax Cork, denominació de la marca amb què els americans l'havien enregistrat una vegada li hagueren comprat les patents, i en les tres primeres lletres de la qual era inclòs el nom de l'inventor (Serax).

TORNAR A MATARÓ?

Ferran, el fill gran de Josep Serra, patia bronquitis crònica des de la infància, malaltia que no el va abandonar mai més fins a la mort. Per transmissió familiar sabem que el matrimoni Serra-Smandia, en tornar dels Estats Units, volia establir-se a Mataró -hem de recordar que els dos eren naturals del lloc-. Però, aconsellats pels metges que tenien cura del jove Ferran, que els recomanaven anar cap a un clima sec, es decidiren per Cassà de la Selva, al peu de les Gavarres.

Tot i això, els descendents de Josep Serra expliquen que l'home tenia una certa debilitat per la seva ciutat natal i apreciava els productes de qualitat que es feien a Mataró. Així, i només ho citem com a exemples, els materials per al teginat del sostre de la mansió de Cassà, havien de ser de Mataró, i les bigues de ferro per a sostenir les naus per a la fàbrica de suro que van construir amb el seu fill Domingo van haver de venir de Mataró.

A CASSÀ DE LA SELVA, ACTIVITAT EMPRESARIAL CONDICIONADA

És evident que, amb el diner que havien pagat els americans, de bones a primeres, intentaren de retenir Josep Carbó, no fos que desenvolupés noves idees que minimitzessin el negoci i, com que no van poder, van voler garantir, durant un temps prudencial, el seu silenci i una activitat moderada en relació amb el negoci surotaper. Òbviament Serra respectà escrupolosament el pacte i la temporalitat exigida, però, científicament i intel·lectualment, no va abandonar ni la recerca ni nous assaigs. Així, en el seu haver, des de 1877 fins a 1936, li trobem disset patents registrades al seu nom i sobre matèries diverses, deu de les quals espanyoles, dues nord-americanes, una hongaresa, una belga, una austríaca, una francesa i una anglesa. I, en el mateix període, però sense patentar, deu estudis més, completats amb èxit, sobre la fabricació del gravat i de l'esmerilat químic del

Mansió que fou dels Serra Smandia a Cassà de la Selva, a la Baixada de Mn. Cinto Verdaguer de la població.
Arxiu Ametller - Cassà.

Josep Serra i Carbó, ja gran, acompanyat del seu fill Ferran i els seus néts Josefina i Narcís. Dècada de 1930.

Arxiu familiar Garans Serra.

vidre; sobre la fabricació d'esmalts i vidrieres; sobre el gluten i el midó; sobre el suro sintètic, el pa integral, el paviment de fusta, la viscosa per a la fabricació del suro aglomerat; sobre el ficus i la seva secreció, i sobre el cuir sintètic.

En relació amb les activitats en altres àmbits, a part del seu reconegut suport i mecenatge a diverses activitats artístiques i culturals, especialment les de l'Orfeó Catalunya de Cassà de la Selva, que dirigia mossèn Gabriel Garcia, se sap la seva intervenció decisiva per apaivagar el conflicte sociolaboral de l'any 1920 entre patrons i obrers de les indústries surotaperes cassanenques.[10]

També, tal com explica ell mateix, «(...) fins al 1918 amb el meu fill Fernando vam muntar un negoci amb la fabricació de productes sanitaris i de perfumeria; també amb ell, des de 1918 fins al 1920, ens dedicàrem a la fabricació de discs de suro aglomerat; amb Domingo, el meu fill petit, de 1919 a 1923, muntàrem un negoci consistent en l'elaboració i comercialització de dolços i galetes. Del 6 de desembre de 1927 fins al 12 de gener de 1928 vaig muntar la fàbrica de suro aglomerat amb el nom de José Batet i fill, negoci amb participació; negoci que el 22 de març de 1929 vaig cedir a Francisco Batet i fills i a Domingo Serra Smandia, amb la raó social Batet Serra, S.L. L'agost de 1930, amb el meu fill Domingo, vaig signar un compromís amb la societat COGECO per fabricar taps i flotadors de suro aglomerat. Aquesta activitat va acabar el 28 de novembre de 1931. I des del final de desembre de 1931 fins a l'acabament de l'any 1934 vaig treballar sense retribució a la fàbrica de taps del meu fill Domingo, treball que vaig haver d'abandonar a causa de la meva malaltia, quan ja havia complert els 77 anys». Des de llavors, com ho deixà escrit ell mateix, va fer vida cenobítica fins al dia de la seva mort, ocorreguda sobtadament el 10 de març de 1940 als 82 anys.

D'aquest personatge singular, resten moltes coses per explicar. Se'n podria fer un llibre, que el personatge bé es mereixeria. Crec, però, que no es podia deixar passar aquesta efemèride sense que la ciutat que el va veure néixer, que ell estimava i que va viure en primícia la seva vàlua, en recuperés, ara, la memòria i fes mínimament justícia a un geni massa silenciat.

Xavier Carbó Cañigueral

Exposició de materials fabricats a can Serra, tal com es coneixia popularment l'empresa de taps de suro de Cassà de la Selva que duia Domingo Serra amb la col·laboració del seu pare Josep Serra. Dècada de 1930.

Arxiu familiar Garans Serra.

Els treballadors de can Serra, el desembre de 1937.
Al centre, Domingo Serra amb la seva filla, Anna, a la falda de Modesta Cortacans, secretària de direcció.
Arxiu familiar Garans Serra.

NOTES:

1.- *El País*, 19 de desembre de 1982. Secció d'Economia: *Los taponeros vivieron su edad de oro el siglo pasado*.

2.- Bateig de Josep: Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (=MASMM). Llibre de Baptismes 35, pp.85-86.

3.- Bateig de Ferran: MASMM. Llibre de Baptismes 34, p.215. Registre de mort de Ferran: Llibre d'Òbits 10, p.251.

4.- Matrimoni de Domènec Serra i Rita Ruiz: MASMM. Llibre de Matrimonis 13, p.13. Registre de mort de Rita: Llibre d'Òbits 10, p.48.

5.- Les dades geogràfiques i històriques de la masia m'han arribat gràcies a la recerca de Joaquim Mundet i Creus.

6.- *El taller de vitralls modernista Rigalt, Granell & Cia (1890-1931)*. Universitat de Barcelona, 1998-2000, p. 95. *La fábrica de vidrieras de los Amigó*, de Sílvia Cañellas i Núria Gil, article inclòs a *Cuadernos del vidrio*, vol. 3. Fundación Centro Nacional del Vidrio. San Ildefonso, Segovia, enero de 2015.

7.- Fragments de la conferència de P. J. Torres (qui més sap sobre Josep Serra Carbó), que impartí, durant la Setmana Santa de 2015, amb motiu del 50è aniversari de l'IES esmentat, centre d'ensenyament en què ell ha estat professor de física i química.

8.- *Homenots*. Segona sèrie. Obra completa de Josep Pla, volum XVI, p. 338 i ss. *Llumiguia*, dins Any Pla, gener 1997, p. 70-71 i febrer, p. 72.

9.- Es refereix a la mansió del carrer Baixada de mossèn Jacint Verdaguer, de Cassà de la Selva.

10.- *Diari de Girona*, 22 d'octubre de 1920, p. 5. Alvarado i Costa, Joaquim. *Industrials i tapers del segle XVIII al XX*. Ajuntament de Cassà de la Selva, 2006.

El març de 1948 feia divuit mesos que cap publicació no informava dels esdeveniments locals de Mataró. El dia 16, per fi, sortia, amb l'autorització preceptiva, el primer número de *Mataró*, un bisetmanal que informaria del dia a dia de la ciutat tractant també temes relatius a la història i els costums locals, l'urbanisme, l'activitat de l'Ajuntament, la societat, la indústria, etc.

Albert Pera i Segura, aleshores un jove de divuit anys, hi va col·laborar des de l'inici fins l'octubre de 1949, data en què va haver de marxar al Servei Militar. En aquest article, ens relata l'any i mig d'experiència periodística al costat del director del periòdic, Joan Comas i Pujol, i de reconeguts redactors i col·laboradors, en uns mesos de certa permissivitat del «Régimen» i en plena febre dels preparatius i la celebració del centenari del primer ferrocarril de la Península.

EL MEU PAS PEL PERIÒDIC *MATARÓ*

Us vull parlar d'un temps, els anys quaranta del segle passat, de privacions i mancances, d'escasseig de tot i de misèria social i cultural. També de l'amistat duradora de dos companys de bona avinença a l'Escola Pia de Santa Anna. Eren l'Antoni Comas, mort prematurament quan no tocava, primer catedràtic de Català a la Universitat de Barcelona després de la guerra, i d'en Joan Batlle, amb qui encara de vegades dinem junts amb la seva esposa, la Rosa Montserrat i ens contem les incidències de la salut que ja flaqueja, però que ens mantenim prou bé si pensem en l'avançada edat que ens afeixuga.

Aquests dos em van convèncer d'afiliar-me a la Congregació de Sant Estanislau de Kotska, que radicava al Foment Mataroní. Des del primer moment em va plaure l'ambient de la casa. Hi veia activitats de cultura com teatre, música, conferències... Hi havia, al capdavant de les congregacions, mossèn Andreu, que hi tenia despatx entrant a mà dreta. Com a bon formador d'adolescents i joves, serà recordat per l'acció sobre la joventut que el respectàvem, veneràvem i obeíem de molt bona gana. Amb instint de bon observador perspicaç, em va veure aptituds per escriure i redactar i em va recomanar al director del periòdic *Mataró*, en Joan Comas, el qual professionalment era apoderat i cap administratiu de can Marfà, la indústria tèxtil de gran prestigi. A més, era el germà gran del meu amic Antoni i havia estat col·laborador del *Pensament Marià* d'abans de la guerra.

En Joan Comas havia fundat el periòdic dolgut per la ciutat òrfena d'informació escrita. Em va admetre amb afabilitat i simpatia i em va encarregar la feina de gasetiller. Jo anava dos cops per setmana a l'Ajuntament a veure el senyor Briansó, cap de la policia municipal, que em notificava els successos com, per exemple, baralla al carrer dels Rocs, incendi en un magatzem, robatori en un pis, en fi, tots els esdeveniments delictius. Igualment m'havia de personar al jutjat, que aleshores era al costat del cafè ca l'Aragonès i del cine Modern, a la Riera. Allà em proporcionaven les dades dels afers publicables de més envergadura. De tant en tant, em publicaven algun article d'opinió que jo signava amb l'acrònim APIS, les meves inicials i que em recordava el bou sagrat dels egipcis.

Una de les comeses que el director em va assignar va ser omplir una de les habituals columnes d'entrevista i caricatura feta per en Cuyàs i molt llegides i celebrades. Es tractava d'entrevistar dues germanes guapes i famoses per la seva actuació en el circ, a Mataró mateix. Eren la Regina i la Yolanda Frediani, d'il·lustre nissaga circense. Elles tenien divuit anys, i jo també. I, a més, tremolava com la fulla a l'arbre, impressionat per la bellesa i la categoria amb qui m'enfrontava. Tot es va resoldre bé per la gentilesa i la comprensió d'ambdues noies. Aquest episodi, el trobareu relatat en el llibre que s'acaba d'editar *Cent Caricatures d'en Cuyàs* aplegat i comentat per en Francesc Masriera.

La meva pertinença al cos de redacció del *Mataró* em possibilitava el contacte amb els homes de lletres més singulars del món intel·lectual mataroní. Moltes vegades ens reuníem a casa d'en Joan Comas, a la plaça de Santa Maria, on la seva muller, la Irene Bartra, ens servia cafè per a tots, molt d'agrair en aquell temps d'escassedat.

MATARO

AÑO 1 — 2.ª ÉPOCA | MATARÓ, 24 JULIO 1948 | NÚM. 87

Aspectos sociales en Balmes

y II

Balmes, no tiene un concepto estrecho y de horizontes limitados, al profundizar en los problemas económico sociales. Preconiza las mejoras citadas en nuestro artículo anterior, sin creer él, ni en mucho, llegar ya a la meta del avance social. Confiesa que el futuro es de la «organización del Trabajo», como llama a toda la complejidad de problemas creados por el maquinismo, y que la estructura de la Sociedad cambiará en tiempos venideros, hasta un punto del que nosotros—dice—no podemos tener idea.

Pero con su sentido común, y de hombre sin demagogias, advierte el peligro de la precipitación y del desbocamiento. De la misma manera —arguye—, que la influencia del Cristianismo, abolió a través de los siglos, la esclavitud, y sin enormes estridencias ni catástrofes irreparables para la Humanidad; también el progreso social derivado de las nuevas condiciones industriales y económicas, ha de ser paulatino y lento, sino queremos retroceder en vez de avanzar.

Para la consecución de estos fines, recomienda Balmes, y confía, más en el sentido común, fruto de la experiencia y tradición de los pueblos (y aquí vemos al autor del «Criterio»), que no en la práctica y seguimiento de doctrinas y escuelas de teorías deslumbrantes, pero de aplicación imposible. En esto pone en guardia contra el socialismo, que a través principalmente de Owen, con sus instituciones fabriles socialistas—en las que fracasó—, y de Sismondi, iban influyendo ya en las masas obreras del Continente.

El quería hombres, no masas gregarias como pretende el socialismo. «No concibo la Humanidad sin hombres», escribía.

Si en tantos aspectos de su obra, ha demostrado Balmes su vista de águila, al intuir y pronosticar los hechos venideros, en el aspecto social ha llevado razón también una vez más. Su prematura muerte le impidió terminar toda su concepción económica social. Pero hemos de señalar como sus ideas y advertencias teóricas son hoy tan vigentes y aún más reales que en su tiempo, y en cuanto a su parte práctica y positiva, hemos podido comprobar como han sido incluídas en el programa de reivindicaciones de todas las ideas y escuelas sociales de nuestro tiempo.

X. Y. Z.

El lector dice:

Sr. Director: Le agradeceré la publicación de estas letras que responden a un sentir bastante generalizado de nuestra querida Ciudad.

El afán de urbanización que anima a nuestro Excelentísimo Ayuntamiento, es seguido con gran simpatía y satisface plenamente a todos los ciudadanos, porque además de mejorar el ornato de nuestras calles y facilitar su limpieza, presta un gran servicio a la salud pública y favorece los desplazamientos a los grandes centros industriales apartados del casco urbano con la mayor comodidad de los forzados peatones, a la vez que permite utilizar vehículos que cada día vemos aumentar y, creemos, con simpatía de la contaduría municipal.

Nuestro aplauso sería más justo, si una vez urbanizada una calle, se mantuviera el espíritu de conservación y se dedicara a ello, todo esfuerzo y cariño para atenderla y no dejarla ya abandonada a su suerte.

Hemos visto con agrado las facilidades que todos los señores propietarios han puesto al servicio de tan plausibles iniciativas, a pesar de que sus costos han representado quizá a veces el 70 % más del valor del tipo de subasta, que desde luego estaría mal calculado, cuando ningún industrial ha acudido a ella. Error que se podría tener en cuenta al planear nuevas subastas, y se evitarían molestias y comentarios cuando la administración reclama un aumento considerable sobre el precio calculado inicialmente.

Desearíamos fuese recogido este ruego por la Ilustre Corporación Municipal, porque daría una sensación de mejor realismo por parte de los señores técnicos municipales, y de una atención administrativa al servicio de los sagrados intereses de la ciudad, cuya rectitud nadie ha podido dudar.

JUAN AMETLLER

Al habla con...

Las hermanas Frediani

Yolanda y Regina Frediani, dos encantadoras muchachas de 20 y 18 años, hijas de Manolo, el popular y juvenil «Ratón» de tiempos ya lejanos, conocido y apreciado de todo Mataró por su carácter noble y simpático, así como por su excelente trabajo profesional, a quien sin duda recordarán muchos por sus brillantes y emotivas actuaciones pugilísticas en las sesiones matinales que en otra época tuvieron por *ring* el escenario del «Teatro Clavé». Hablar con estas jóvenes artistas es recordar un sin fin de personas dedicadas al Circo: su abuelo Willy Frediani, el patriarca de la dilatada familia que lleva su nombre, famoso empresario que había sido de circo ecuestre y artista polifacético (fallecido hace cosa de año y medio en su casa de la calle del Conde del Asalto de Barcelona); su abuela Celina Bogny, un tiempo celebrada ecuyere; Beby, el hermano de su abuelo, célebre clown de fama internacional, que tanto se había hecho admirar por el público mataronés; su tía Regina, elegante y espléndida ecuyere, quien alternaba con la acrobacia sus trabajos de equitación; sus tíos Zizine, gran saltador, Hugo, Adolfo, Humberto, Nani, Amérigo y Sacha... En fin, como puede verse, una ascendencia netamente circense.

Las hermanas Frediani irradian un halo de cosmopolitismo y son ya populares en Mataró por tener en esta ciudad varios e incondicionales amigos de su familia. Al presentarse por primera vez ante el público mataronés, como parte integrante del número «Los 4 Florentinis» —ellas y sus progenitores— se prestan gustosas a satisfacer la curiosidad de los lectores de MATARO.

Y empieza el interrogatorio.

—¿Su especialidad en la pista?

—Acrobacia, en sus múltiples aspectos.

—¿Hace mucho tiempo que se dedican al circo?

—En esta gira por Cataluña debutamos para el circo, pero desde el año 1941 trabajamos en teatro, siendo nuestra primera actuación en Alemania.

—¿Es muy duro el aprendizaje de su trabajo?

—Desde luego, para estas cosas es preciso mucho entrenamiento, pero todo estriba en tener un buen maestro y si el maestro es el mismo padre como en nuestro caso, mejor que mejor.

—¿Habrán visitado bastantes países?

—Hemos recorrido casi toda Europa y entre los principales países: Inglaterra, Alemania, Francia, Holanda, Suecia, Suiza, etc.

—Siendo así, ¿cuántos idiomas hablan Vdes.?

—Correctamente, francés, inglés, italiano y español, y un poco de alemán.

—¿Sienten predilección por algún público?

—Siguiendo una trayectoria familiar, nuestra predilección es para el público mataronés, pero hablando en general debemos decir que nuestro trabajo no se presta mucho a observaciones psicológicas, pero opinamos que el público alemán nos comprende más.

—¿Les gusta a Vdes. el ajetreo y la vida nómada del circo, o a veces sienten la nostalgia de una vida tranquila?

—La culminación de nuestros deseos sería una vida pacífica como la de la generalidad de las personas.

—¿Han practicado deportes?

—Mucho. Y particularmente patinaje artístico y atletismo.

—¿Con qué disposición de ánimo esperan su aparición ante el público de Mataró?

—Con muchísima alegría y esperamos buena acogida, dada la mucha gente conocida que tenemos aquí.

—Y para finalizar una pregunta indiscreta: ¿Tienen Vdes. novio?

—Yolanda, sí. Yo, no—dice Regina con un deje de tristeza en la voz y en los ojos.

APIS

Portada de *Mataró,* del 24 de juliol de 1948, on en l'apartat «Al habla con...» APIS, (Albert Pera i Segura), entrevistà a les germanes Frediani.

ho fèiem a expenses dels pobres asilats, que potser només tindrien un plat de sopa o dels soldats amb només un plat de ranxo.

La redacció del periòdic també celebrava Sant Joan amb la coca tradicional i la castanyada, festes on ens trobàvem amb alegria i bon humor. També hi queia algun regalet per Reis. Recordo haver rebut dues bones edicions de *Coplas por la muerte de su padre,* de Jorge Manrique, i *Madrigales* de Gutierre de Cetina. No cal dir que no cobràvem res, érem voluntaris totals.

Un altre fet gratificant van ser les excursions de final de curs: al Corredor i al Far, que trobant-lo lluny, algú va dir si no es tractava de Far West. A Riells a visitar el vilassarenc i resistent mossèn Pere Ribot, de qui vaig aprendre i encara ho faig servir, a saludar a la catalana, la mà alçada amagant el polze darrera els altres dits.

Amb aquestes l'octubre de 1948 es va escaure el centenari del primer tren peninsular de Barcelona a Mataró. Grans festes amb la participació massiva de tota la ciutat, orgullosa de tal efemèride. La cerimònia de l'arribada d'una rèplica exacta del tren amb els viatgers joves abillats de l'època va ser solemníssima. El recinte era tancat al públic i vaig accedir-hi amb carnet de periodista, satisfet de veure en primera fila l'històric moment.

Entre la gent que col·laborava en el periòdic en voldria recordar uns quants, bo i sabent que me'n descuidaré d'algun. Per començar, el doctor mossèn Fèlix Castellà i després: Soler, Castellví, Vila, Quadrada, Joaquim Casas, Ramon Casas, Lluís Ferrer, Marià Ferrer, Guardiola, Albert, Martínez, Marià Ribas, August Ribas, Comeron, Cuyàs, Masachs, Joan Comas, Antoni Comas, Salas, Enrich, Calvo, Pera...

Una de les activitats més gratificants era anar de periodista a les recepcions oficials de les festes patronals, on no faltaven les abundants safates de canapès i dolços servits per can Miracle, amb les corresponents begudes. Una d'elles era a la Beneficència on assistien les autoritats civils i militars i els administradors del centre; una altra, a la caserna d'artilleria, per Santa Bàrbara, també amb totes les autoritats de gran gala. No podia deixar de pensar que els que gaudíem de tal luxe

Va passar que a Madrid, envejosos del fet, van celebrar també la vinguda del segon tren a Aranjuez fent-ne un gran elogi i silenciant el de Mataró. Fins i tot en segells postals va aparèixer l'efígie del marquès de Salamanca, quan hi hauria hagut d'haver el nostre Miquel Biada. El director de periòdic, en Joan Comas va escriure-hi una editorial criticant durament aquesta tergiversació. No va trigar gaire a ser destituït per l'autoritat pel fet de discrepar. El va substituir l'August Ribas. Un testimoni excel·lent d'aquests dies gloriosos el constitueix el número extra de *Mataró,* amb una portada magnífica del dibuixant pintor Alfred

Opisso. Entre els articles que s'hi publicaren, de redactors del periòdic i d'altres de fora, n'hi ha un de meu titulat *Lenguaje de piedra y bronce,* on parlava del monument a Biada de davant l'estació i de la medalla commemorativa del centenari. Aquest número extra era gruixut com un llibre.

El meu pas pel periòdic es va acabar quan em van cridar a fer el servei militar de marina, a Cartagena. Per cert que, gràcies a la influència d'en Joan Comas, apoderat i cap administratiu de can Marfà, vaig passar el mig any últim del servei còmodament d'ordenança a l'Ayudantía de Marina, de Mataró. La família Marfà estava emparentada per casament amb la d'un almirall, el qual va moure la fitxa en favor meu. Tot lliga.

Després del servei militar vaig caure malalt de tuberculosi, que llavors feia estralls entre la joventut. En vaig sortir indemne i sense seqüeles.

Ja només pensava en la promesa i a guanyar-me la vida per casar-me.

Després vaig saber que el periòdic havia caigut en mans d'elements addictes al «Régimen», per la qual cosa vaig donar per acabada la meva aventura periodística.

Albert Pera i Segura

Portada del número extra de *Mataró,*
amb un magnífic dibuix del pintor Alfred Opisso.

A Mataró, molta gent recorda la monumental paret estucada amb un esgrafiat molt original, basat en dibuixos de Santiago Estrany, que presidia la plaça de Pío XII, ara plaça de l'Ajuntament. Tot i que el mural va tenir una existència molt curta, adquirí tanta anomenada que aviat l'indret fou conegut popularment com la plaça dels Ninots.

Pere Tió i Casas, bon coneixedor de la història de la Caixa d'Estalvis de Mataró, després Caixa Laietana, on entrà a treballar el 1966, ara fa cinquanta anys, relata l'origen de la plaça i el protagonisme de la Caixa en la paret esgrafiada, explica les gestions per l'execució i el posterior enderroc de l'obra, s'endinsa en la polèmica que va generar aquesta actuació urbanística, ens apropa a les persones que hi van intervenir i descriu detalladament la iconografia de l'emblemàtic i efímer mural.

LA PLAÇA DELS NINOTS

La plaça dels Ninots, Nadal 1962. Foto Masachs. Col·lecció Francesc Enrich i Regàs. MASMM. Arxiu d'Imatges.

A Mataró, tots aquells que ja han passat la ratlla dels seixanta anys tenen clavada a la memòria la imatge de la paret dels ninots de la plaça de l'Ajuntament, un monumental esgrafiat de vida molt breu: es va bastir entre l'octubre i el novembre de 1962, i el novembre de 1968 ja s'havia demolit.

Els anys que la cèlebre paret va presidir la plaça coincideixen amb el temps de la modernització econòmica i social del país, els Planes de Desarrollo, el turisme, la bombona de butà i la immigració; era quan Kennedy sembrava esperances al món, Joan XXIII inaugurava el Concili Vaticà II i Bob Dylan cantava allò que «The times they are a-changin'...». Els temps estaven canviant. Els automòbils començaven a fer-se els amos dels carrers: «Ja tenim sis-cents!» –proclamava en Capri. El 1962 va ser l'any que Mataró va rebre més immigrants de tot el segle i arribava a la simbòlica xifra de 50.000 habitants censats. La Caixa d'Estalvis de Mataró anunciava a tota pàgina en la premsa local que els dipòsits dels seus «imponents» havien assolit l'enorme suma de 500 milions de pessetes.

LA CAIXA CELEBRA EL CENTENARI

La Caixa s'havia inaugurat el 8 de febrer de 1863. En els seus primers anys va estar de lloguer en una dependència de l'Ateneu Mataronès, al carrer Nou, 13 –on avui hi ha els consultoris mèdics Gema– però el 3 d'octubre de 1886 ja va poder estrenar un estatge propi i de nova planta en un lloc cèntric, però molt discret, al número 18 del carrer d'en Palau, un carrer llarg i estret que comunicava la plaça Gran amb la Riera.

La plaça de l'Ajuntament no existia aleshores, i la Casa de la Ciutat tenia cases adossades en la seva part posterior; lògicament, la Caixa tenia l'entrada principal en un carrer fosc que no permetia lluir gaire.

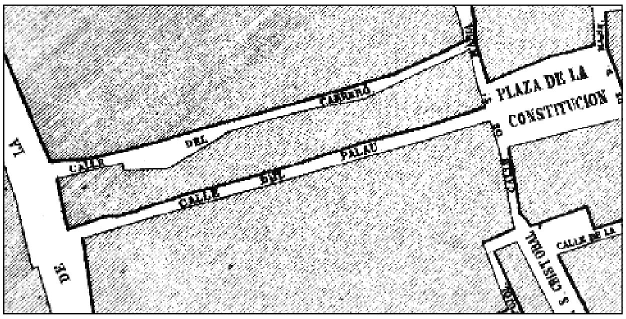

La plaça de l'Ajuntament no existia. El Carreró i el carrer d'en Palau eren dos carrers llargs i estrets.

Detall del *Plano geométrico de la ciudad de Mataró,* d'Ignasi Caballol, 1852.

El consistori, ja de principis dels anys vint, s'havia proposat d'obrir una plaça entre el Carreró i el carrer d'en Palau i per això, amb el temps, va anar adquirint les finques veïnes, sempre amb el suport econòmic i financer de la Caixa, i així que les tenia lliures d'inquilins, les enderrocava. Les primeres cases en demolir-se varen ser les que tocaven l'Ajuntament, cap al final de la Dictadura de Primo de Rivera. El vial obert s'anomenà «passatge de Franco», dedicat a l'heroi de la gesta del Plus-Ultra.

Aquell espai lliure anà creixent, i cada cop que s'enderrocava una casa, la paret de la casa següent que quedava dreta mostrava l'empremta dels estadants desnonats: la pintura de cada habitació –totes de color diferent, blanc, rosat, blau cel...; si eren empaperades, els papers hi penjaven mig estripats–, es veien brillar les rajoles de València de les cuines i, sovint, una gran amplada de sutge que senyalava el vell camí de les xemeneies. Les últimes cases en caure (desembre de 1961) varen ser les que tenia la Caixa davant mateix del seu domicili; després ja hauria tocat enderrocar l'Escola d'Arts i Oficis, que ara exhibia la seva grandiosa i rústica paret mitgera sobre la plaça.

A la Caixa se li estava acostant el centenari (1963) i no desitjava haver de rebre amb un decorat tan ruïnós davant de la porta les visites de compromís que vindrien a Mataró per a una commemoració tan assenyalada. Es va afanyar a recordar al consistori les antigues promeses que havia fet de construir una plaça nova. En veure que l'Ajuntament no es movia i que les reclamacions eren infructuoses, es brindà a costejar les despeses d'urbanització de la plaça, i a convertir la gran paret atrotinada de l'Escola d'Arts i Oficis en quelcom agradable a la vista. El centenari s'esqueia al cap de pocs mesos i ja no es podia perdre més temps.

Per formalitzar el compromís, el 19 d'abril de 1962 la Caixa presentava a l'Ajuntament una instància acompanyant-hi el projecte d'urbanització. A l'Ajuntament es varen fer els tràmits

Enderroc de les cases de davant de la Caixa, 1961. La façana de la Caixa llueix l'esgrafiat de Santiago Alsina de 1954.

Foto Masachs.
MASMM. Arxiu d'imatges.

reglamentaris i se sol.licità el preceptiu informe a l'arquitecte municipal assessor, el senyor Miquel Brullet i Monmany. El dictamen va ser positiu, amb una sola cautela: «Respecto de la reforma de la fachada lateral de la Escuela de Artes y Oficios, podría tenerse en cuenta que la alineación definitiva de esta plaza alcanza una mayor profundidad con el derribo del anticuado edificio de la Escuela». És a dir, que el senyor Brullet recomanaria demolir «el anticuado edificio» de l'Escola abans de començar les millores, ja que l'Ajuntament tenia el projecte a llarg termini d'anar enderrocant totes les cases fins a la plaça Gran; en les conclusions, però, el senyor Brullet acaba informant positivament el projecte: «En conclusión opina el suscrito que el proyecto está bien resuelto, cumple su finalidad y su ejecución beneficiará el aspecto y los intereses de la Ciudad».

El Ple municipal del dia 7 de maig de 1962 hi va donar el vist-i-plau amb l'agraïment del consistori al gest de la Caixa:

> «b.– Aceptar el ofrecimiento que hace la Caja de Ahorros, con motivo del Centenario de la fundación de dicha entidad, de llevar a cabo por su cuenta, las obras de urbanización y embellecimiento de dicha plaza […]
>
> d.– Agradecer a la benemérita institución de la Caja de Ahorros el celo que con ello demuestra para el embellecimiento de la ciudad».

En prevenció de futurs canvis de criteris urbanístics, l'Ajuntament, a petició de la Caixa, es va comprometre a respectar la nova plaça durant un termini mínim de quinze anys.

L'ARQUITECTE, EL DIBUIXANT I L'ESTUCADOR

El projecte d'urbanització estava redactat pel jove arquitecte Jordi Estrany i Castany (1929-1989). Jordi Estrany s'hi havia de sentir com a casa, planificant aquell espai perquè era el subdirector del Museu Municipal, que donava a la plaça, i exercia de professor de l'establiment docent veí, l'Escola d'Arts i Oficis –que llavors ja tenia el nom d'Escola de Formació Professional i Industrial i s'estava preparant per traslladar-se al futur Centre de Formació Professional Miquel Biada, projectat pel mateix Jordi Estrany amb la col·laboració dels arquitectes de l'Ajuntament Miquel Brullet i Esteve Martí Coll.

El projecte preveia una placeta enjardinada en l'espai comprès entre la Caixa i el Museu, i una zona per aparcar darrera de l'Ajuntament. L'arquitecte va pensar obrir al rústic mur de l'escola uns grans finestrals a cada banda i a la planta baixa, per donar llum natural a les aules i, al mig, decorar-lo amb un esgrafiat i uns elements metàl·lics que l'emmarquessin.

De l'ornamentació, se n'hauria de cuidar, com va ser habitual en l'arquitecte, el seu germà, Santiago Estrany i Castany (1923-2013), que d'aquesta manera es convertiria en el dibuixant dels *ninots* del gran mural. En Santiago també era professor de l'Escola d'Arts i Oficis –i hi seguí quan es convertí en escola de formació professional; més tard dirigí, del 1976 al 1982, la sala d'exposicions i les activitats culturals del Museu

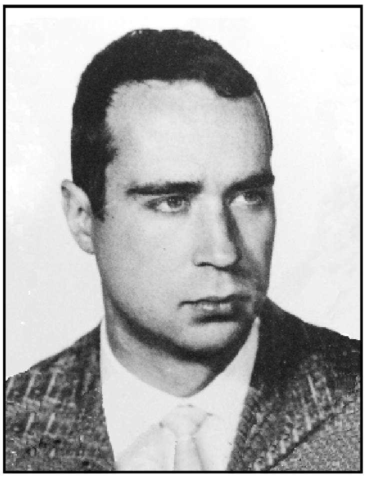

L'arquitecte i professor de l'Escola de Formació Professional, Jordi Estrany i Castany (1929-1989), l'autor del projecte d'urbanització de la plaça que proposà embellir la paret de l'Escola d'Arts i Oficis amb l'esgrafiat dels ninots.

Àlbum família Estrany.

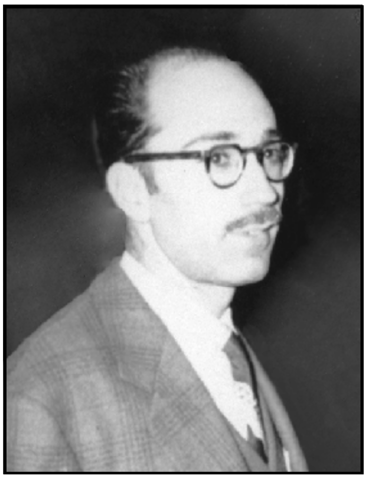

El dibuixant i professor Santiago Estrany i Castany (1923-2013), l'autor dels dibuixos dels ninots, que es convertiria en l'esgrafiat més cèlebre de tots els que dissenyà.

Àlbum Joan Castellà i Oliva.

L'acreditat estucador Santiago Alsina i Borrell (1915-2013). Els esgrafiats més rellevants de Mataró dels segles XX i XXI són obra de la família Alsina.

Àlbum família Alsina.

de Mataró. En Santi, doncs, estava tan ben relacionat amb les institucions de la plaça com el seu germà, i com ho havia estat el seu pare, Rafael Estrany i Ros, que fou director del Museu de Mataró i professor i director de l'Escola d'Arts i Oficis –i ben considerat a la Caixa, on havia pintat a l'oli tots els presidents del seu temps.

L'execució de l'esgrafiat va anar a càrrec de l'estucador mataroní Santiago Alsina i Borrell (1915-2013) continuador d'una reconeguda nissaga de professionals que, a més, podia exhibir l'aval de moltes obres sortides de la seva mà i ben conegudes de tothom. A la Caixa ja se li sabia la perícia per l'esgrafiat que hi havia fet el 1954, quan es reformà la seu central –que encara es mantenia tal com l'havia projectat Emili Cabanyes el 1886. Però Santiago Alsina, a més, tenia altres lligams amb aquell establiment, perquè la seva esposa, la Dolors Llagostera i Oriach, havia nascut a la Caixa, al baix del carrer d'en Palau, 18, car era la filla del conserge, en Bertomeu Llagostera i Pujol. Els Llagostera –en Bertomeu, l'Antonet i en Santiago–, eren una família de porters i ordenances de la Caixa i de l'Escola d'Arts i Oficis molt populars a la ciutat. La gent gran de Mataró encara recorda en Santiago que en les seves hores lliures de conserge restaurava sants sota les arcades de la Caixa; en Santiago Llagostera vivia, i va morir, al segon pis de l'entitat.

ALGUNS HOMES DE LA CAIXA

La Caixa, la presidia el senyor Jaume Recoder i Esquerra (1904-1964), que s'havia agafat amb molta il·lusió la celebració del centenari. És el president que, en el dia del pregó que obria les festes commemoratives, sensible a les carències que presentava la ciutat i sintetitzant l'ideari de la institució, llançà la consigna de «vivendes i ensenyança» que regí la política social de la Caixa en tots aquells anys i en els posteriors, els de la presidència de Domènec Monserrat i Recoder, que el va succeir.

Jaume Recoder era un destacat industrial i un home d'idees. Inquiet, molt agut, hàbil amb la ploma i dotat d'una eloqüent oratòria, de ben jove capitanejà l'Acció Catalana Republicana a Mataró. El 12 d'abril de 1931 –en les eleccions municipals que varen portar a la proclamació de la República– fou el candidat més votat i, fent coalició amb les candidatures republicano-socialistes, va propiciar l'accés de les esquerres al govern municipal, fins que les coses es varen radicalitzar i se'n va desentendre. Com que al 36 els extremistes li

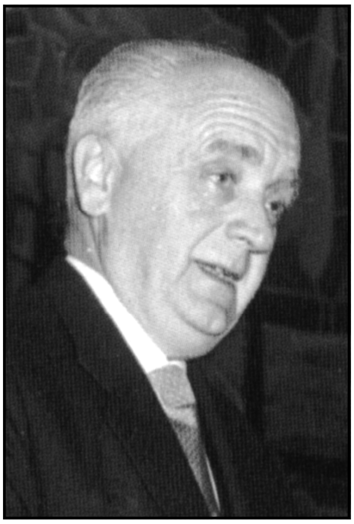

Jaume Recoder i Esquerra (1904-1964), el president de la Caixa que guià les celebracions del centenari (1963) –l'ordenació de la plaça en seria una–, i el 1962 llançà la consigna de «vivendes i ensenyança» que regí la política social de l'entitat d'aquells anys.

Del llibre *Premi Iluro, 50 anys d'història*. (Mataró 2009).

buscaven les pessigolles, va fugir al bàndol nacional. El 1942 va entrar a la junta de la Caixa amb altres membres que havien estat al costat dels vencedors de la Guerra Civil. Gens sospitós, doncs, per al règim, sempre va pronunciar els discursos en català i, aprofitant el fort creixement de la Caixa d'aquells anys, hi va potenciar la política de vocació social i de difusió de la cultura pròpia. La Caixa, per honorar la memòria d'aquest president que havia situat l'ensenyança entre les prioritats de la institució, va posar el seu nom al col·legi de gran capacitat que s'obrí el 1967 al barri de Cirera. El nom de «Jaime Recoder» arrelà i es féu molt popular al barri. Sorprenentment, el 1997 vingueren uns desinformats, li esborraren el nom, i imposaren a l'escola l'actual denominació de «CEIP Cirera».

El director General de la Caixa des del 1949 era el senyor Albert Mayol i Roca (1916-2014), l'executiu que va transformar les consignes de Jaume Recoder en realitats palpables: el 1962 es va inaugurar el col.legi Josep Monserrat al barri de Peramàs –i el 1964 la guarderia infantil; aquesta escola, en la seva qualitat de col·legi nacional, tenia un cos docent format per «maestros nacionales» vinguts de totes les parts d'Espanya i estava obligat a impartir les assignatures que marcava la llei, però la Caixa hi incorporà les matèries complementàries de català i de música, a càrrec dels senyors Manuel Clariana, Enric Font i el mestre Enric Torra; aquestes disciplines, igual que l'esport, també s'implantaren al col·legi Jaume Recoder del barri de Cirera. S'ensenyava català en unes escoles on ni mestres ni alumnes no el tenien com a llengua pròpia.

Durant aquells anys, la Caixa construí centenars, milers, d'habitatges assequibles per a les classes treballadores, especialment per als immigrants que anaven arribant, als barris de

Peramàs, el Palau i Cerdanyola. El senyor Mayol, que amb gran discreció dirigia tot aquest tragí, sempre cedint el protagonisme a la junta, vivia al carrer d'en Palau, 18, al primer pis, on havia nascut, el domicili del director general de la Caixa estrenat pel seu pare, el senyor Ignasi Mayol i Passant (1875-1948) que havia dirigit l'entitat del 1910 fins a la mort. Ignasi Mayol, enginyer municipal i molts anys professor i director de l'Escola d'Arts i Oficis, compaginava aquestes ocupacions amb la de director General de la Caixa. Ignasi Mayol féu un gran tàndem amb el president Josep Monserrat i Cuadrada (1877-1958), de la seva mateixa generació i del Centre Catòlic, com ell: tots dos convertiren l'entitat d'estalvi en un gran instrument per a desenvolupar les idees que compartien, alineades amb el catolicisme social.

Al Carreró, ben a prop de la Caixa, hi vivien dues persones amb molta influència moral sobre l'entitat. Una era l'advocat assessor, el senyor Ildefons Renter i Gallifa (1888-1969) que s'estava al Carreró, 31 –la casa que suara ocupava la taverna Atzucac. El senyor Renter havia format part de la Taula Rodona del Centre Catòlic –la colla dels que combregaven amb la doctrina social de l'Església–, i havia dedicat la seva tesi doctoral a l'encíclica *Rerum Novarum* de Lleó XIII. Recordo el vell advocat ja proper als vuitanta anys que, fins a la mateixa setmana de la seva mort, cada dia venia de visita a la Caixa. A l'hivern es posava el seu abric negre pesant i llarg fins als peus, el barret negre i la bufanda negra, amb una corbata negra; portava camises blanques fetes a mida per unes camiseres del Camí Ral, amb els colls i punys impecablement emmidonats i planxats per la seva minyona i dona de confiança, Antònia Milà i Mañanet, la tia de Salvador Milà. El senyor Renter sortia de casa seva amb el bastó, caminant poc a poc, feia la volta a la plaça –per no haver de baixar els quatre escalons que es varen construir davant del Museu–, i es presentava al migdia al despatx del director general per a comentar els assumptes importants que s'havien sotmès al seu prudencial criteri, i també per fer tertúlia amb el president, els altres membres de la junta que es presentessin, i especialment amb el que hi era fix, el senyor Joaquim Ximenes i Castellà (1908-1976).

El senyor Ximenes era el vicepresident i també s'estava al Carreró, alt, prim, dret com un ciri, bigoti, ulleres de muntura metàl·lica, vestit de color gris, abric i barret també grisos; a l'estiu, substituïa el barret per la boina; argenter i de la Lliga, feligrès de Santa Maria, li agradava responsabilitzar-se de les relacions de la Caixa amb l'Església. Tenia el domicili i la botiga al Carreró, 43 i 45: «Joaquín Ximenes, joyero. Enrique Granados, 45. Antigua casa Recoder». Se sabia que en les primeres setmanes de la guerra havia tingut amagat el doctor Samsó a casa seva fins que aquest, per no comprometre la família que l'acollia, va decidir anar a buscar l'anonimat a Barcelona en una fugida que li va ser fatal. El senyor Joaquim Ximenes baixava ben lleuger pels escalons de davant del Museu, entrava a la Caixa i agafava el *Diario de Barcelona* per fer temps mentre esperava els altres de la tertúlia diària.

Albert Mayol i Roca (1916-2014), el Director General que portà l'activitat financera de la Caixa amb criteris de seguretat i prudència, i gestionà la política social de l'entitat amb eficiència i discreció, seguint les pautes del camí obert pel seu pare, Ignasi Mayol, i pel president Josep Monserrat, que s'inspiraven en la doctrina social de l'Església.

Del llibre *Premi Iluro, 50 anys d'història*. (Mataró 2009).

LA NOVA PLAÇA

Jordi Estrany va projectar una plaça estèticament moderna, amb bancs llargs i estilitzats, un petit estany al mig amb una font ornamental –que finalment es transformà en una discreta pica i una aixeta al costat de l'escala–, faroles i papereres originals, parterres, xiprers i alzines; s'hi preveia posar un lloc de prestació de llibres i revistes. La placeta estava tancada per un mur baix per la part de dalt, la del Carreró, i per la banda que mirava a l'Ajuntament. Amb aquesta separació es diferenciava la part enjardinada i equipada de bancs –entre el Museu i la Caixa–, de l'espai que es va reservar per a aparcar-hi cotxes, a tocar a l'Ajuntament, amb calçada de llambordes. Tant al carrer d'en Palau com al Carreró, que aleshores se'n deia d'Enrique Granados, es va conservar la calçada antiga de llambordes i la vorera de pedra calcària ja esmolada pels anys. L'arquitecte va defensar la necessitat de fer compatible una plaça enjardinada amb un aparcament, contra l'opinió de molts ciutadans que desitjaven convertir aquell espai en un gran garatge al centre de la ciutat. Jordi Estrany va pressupostar les obres en tres quarts de milió de pessetes.

Inauguració del monument a Damià Campeny davant de l'esgrafiat, el 26 de juliol de 1963. D'esquerra a dreta: Jaume Recoder, Frederic Marés, Pedro Crespo, Marià Andreu i Lluís Muntané.

Del llibre *125 anys d'història. Caixa Laietana. Mataró 1863-1988.*

A la plaça s'havia pensat anomenar-la «de Sant Jaume», un nom que havia tingut el Carreró antigament, «carrer de fra Jaume» –encara avui, a la façana de la casa número 11, can Jofre, es pot contemplar la capelleta dedicada a l'apòstol, amb el bastó de pelegrí i la carbassa; però finalment prevalgué el nom de «Pío XII», l'últim sant pare desaparegut (1958).

El 26 de juliol de 1963, en ple any del centenari, sota mateix de l'esgrafiat dels ninots es va inaugurar un monument a Damià Campeny, coronat per la reproducció en bronze d'una escultura seva, la *Flora*, executada per Frederic Marés. Monument patrocinat per la Caixa, és clar, però conservant-ne la propietat. Quan es va tirar a terra l'Escola d'Arts i Oficis i la paret de l'esgrafiat, aquesta escultura amb el seu pedestal i el medalló dedicat a Campeny foren traslladats a l'actual ubicació, al mig de l'anomenada plaça del Palau, a la Ciutat Jardí, la urbanització que havia promogut la Caixa entre el 1948 i el 1950.

LA ICONOGRAFIA DEL MURAL

Com que el projecte preveia per a la paret de l'escola, d'una manera molt genèrica, estucar-hi un esgrafiat amb «un plano turístico de la ciudad» –i els projectats finestrals no s'hi varen obrir– va quedar un gran mur lliure de més de disset metres d'amplada perquè en Santi Estrany pogués fer-hi el que volgués. Seria el seu primer mural. Les dimensions de l'espai a cobrir –250 metres quadrats– eren un repte que no tothom hauria gosat afrontar.

En Santi s'hi va poder lluir, i va saber quedar bé amb qui li passava l'encàrrec. Parlà amb l'historiador Joaquim Llovet i amb l'administrador de la Biblioteca Popular, Claudi Mayol i Roca «Taio» –germà del director General de la Caixa–, que li suggeriren alguns temes que decoren la paret. Allà hi dibuixà per primera vegada elements simbòlics i emblemàtics de la ciutat de les Santes que després incorporà al seu repertori.

Al mural, hi representà, com si es tractés d'un modern retaule, les patrones Juliana i Semproniana, la processó de la festa major amb les seves relíquies, el primer ferrocarril de la península –amb el nom «Mataró» a la locomotora–, la basílica de Santa Maria, l'església de Sant Josep, el col·legi de Santa Anna, la Creu de Terme, els plàtans de la Rambla, els gegants de Mataró –les figures de més presència en la paret–, el Parc Municipal simbolitzat pels arbres i flors i el velòdrom a dalt de tot –aleshores un dels millors velòdroms del país– amb un ciclista exhibint el ram de vencedor en un costat de la massa vegetal del parc, i un jugador de bàsquet a l'altre –un esport molt mataroní, amb equip a primera divisió en aquells anys–; no s'oblidà de posar-hi l'edifici de l'Ajuntament ni el del Museu i, a baix, el mar simbolitzat per unes grans ones que són solcades per un vaixell –que només pot ser la Coca de Mataró.

Santi Estrany no respecta les proporcions dels elements que hi representa: alguns personatges són més alts que els arbres o els edificis; i tampoc no se sotmet a les lleis de la perspectiva: els motius arquitectònics els plasma tots frontalment, sense projecció ni punts de fuga, ja pot ser l'Ajuntament, l'església de Sant Josep, el Museu, la Biblioteca Popular, la Caixa o la Creu de Terme, tots els veiem de cara, plans.

Les figures les fa perfilades, hieràtiques, amb colors plans, sense degradar ni difuminar, pròpies del moment artístic –tan marcat pel grafisme–, però sobretot ens delaten l'ofici de l'autor –professor

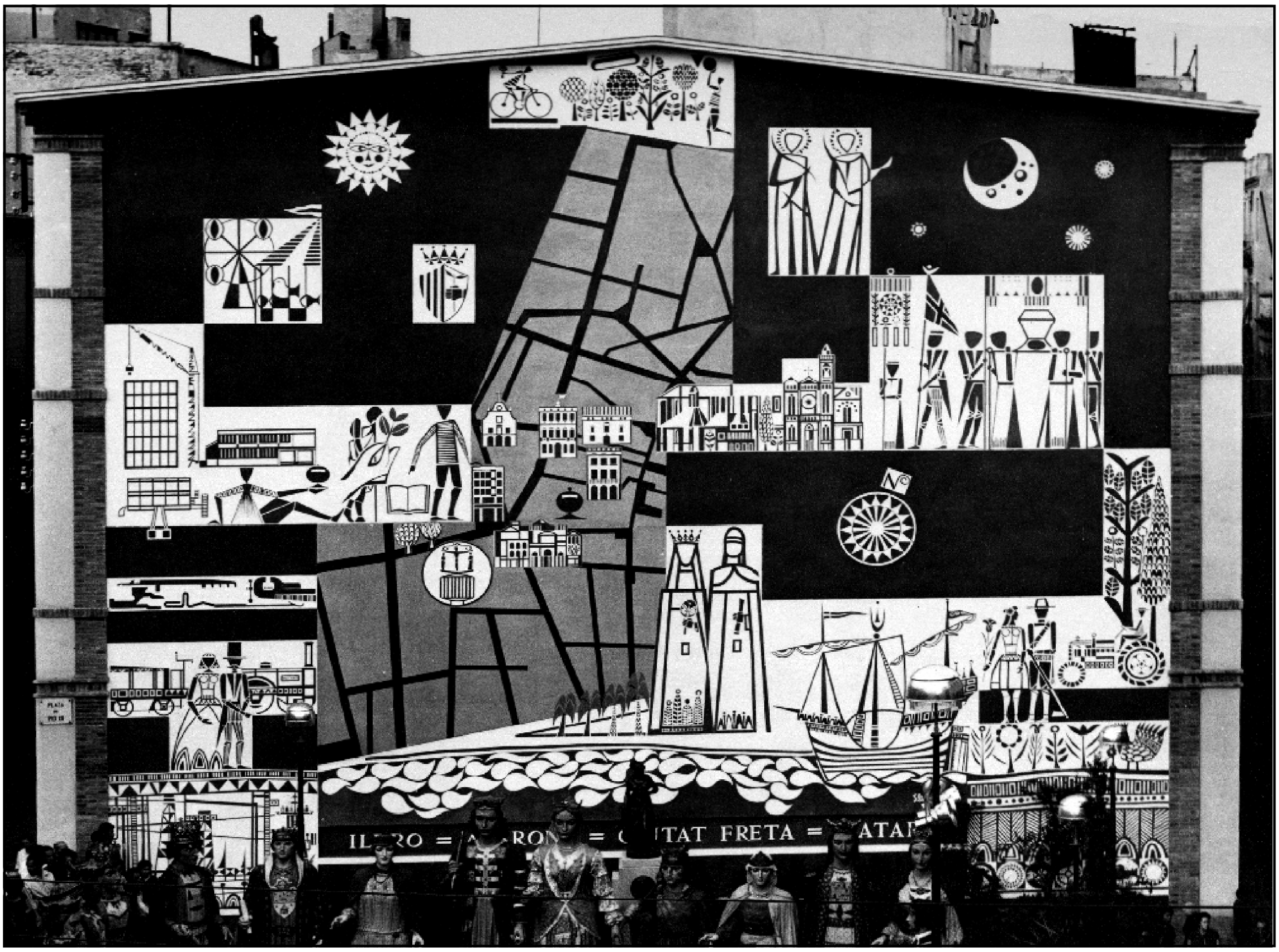

L'esgrafiat. Concentració de gegants i capgrossos el 27 de juliol de 1963. Àlbum família Alsina.

de dibuix tècnic–, sotmès a una deformació professional que en Santi converteix en virtut i en tret definidor del seu estil.

Dibuixa el projecte amb regle i compàs, i per això el resultat és forçosament geomètric, com totes les seves obres, clarament dominades pel geometrisme –que a ell li agrada emparentar amb el Constructivisme i el Cubisme. La representació de la basílica de Santa Maria la resol amb una transgressió apresa dels cubistes, que quan dibuixaven o pintaven una cara de perfil mostraven tant l'ull del costat que es veu com l'ull del costat amagat: doncs Santi Estrany dibuixa Santa Maria frontalment, mirant-li la façana, i al costat hi afegeix la mola de la basílica vista de través, pel costat de muntanya: així la representació de l'església guanya en volum i la podem veure de cara i de costat al mateix temps.

No es descuida de l'agricultura ni de la indústria. La indústria la representa amb eines de la mecànica, platines i agulles de teler en un requadre situat per sobre de la locomotora del ferrocarril històric, i a sota, un teler circular –que simbolitza la indústria dominant de la ciutat, el gènere de punt. L'agricultura de Mataró la personifica amb un home amb barret que porta un tractor i una parella de pagesos, ell amb barret i l'aixada, i ella amb un clavell a la mà –els clavells estaven substituint les patates, aleshores, com a cultiu preferent de l'horta mataronina.

Aïllats, hi ha l'escut de Mataró, la rosa dels vents, el Sol, la Lluna i les estrelles i la fira amb la *nòria* i els *cavallitos*. Als peus dels gegants de Mataró, les palmeres de l'Avinguda del Maresme, oberta de feia poc (1957). I com a teló de fons de tots aquests elements, per vertebrar-los, un plànol de Mataró amb tots els carrers que tothom sap reconèixer, com en un mapa mut. A la faixa del gran mural, a baix, les ones del mar ben blanques, i sota seu, els noms històrics de la ciutat: I L U R O = A L A R O N A = C I U T A T FRETA = MATARÓ. Recordo com jo i el meu germà, encara nens, ens vàrem aprendre de memòria i recitàvem aquests noms que ens transportaven al passat de Mataró, i ens feien entendre la relativitat de les coses, que fins i tot quelcom aparentment immutable com el nom d'un

A dalt de tot, arran de la cornisa, la silueta del velòdrom; a l’esquerra del Parc Municipal, un ciclista amb el ram de vencedor; a la dreta, un jugador de bàsquet, esport que mantenia Mataró en la divisió d’honor.

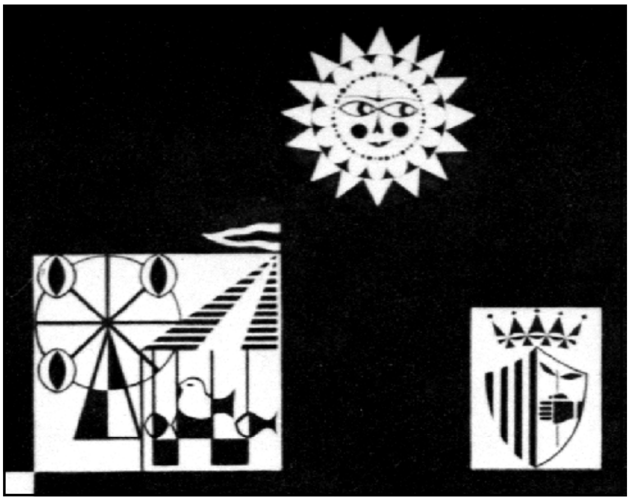

El Sol, la fira i l’escut de Mataró.

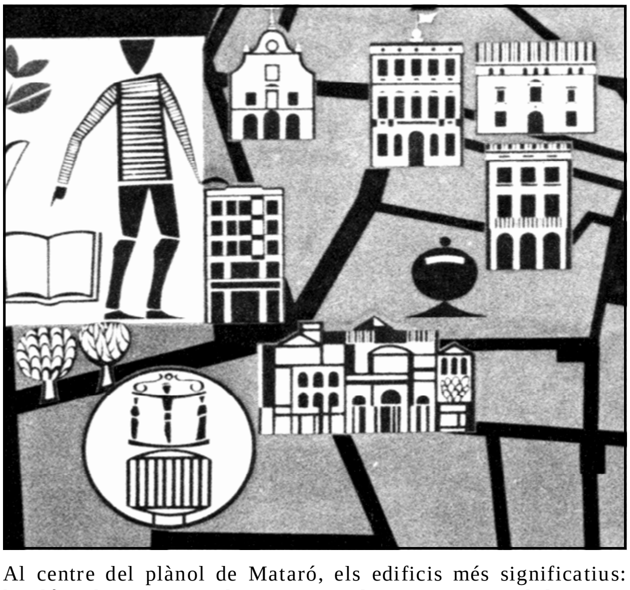

Al centre del plànol de Mataró, els edificis més significatius: l'església de Sant Josep, l'Ajuntament, el Museu Municipal, la Caixa, la Biblioteca Popular, el col·legi de Santa Anna i la Creu de Terme. Al mig, la guardiola, símbol de l'estalvi.

Platines i agulles de teler, símbols de la indústria del gènere de punt.

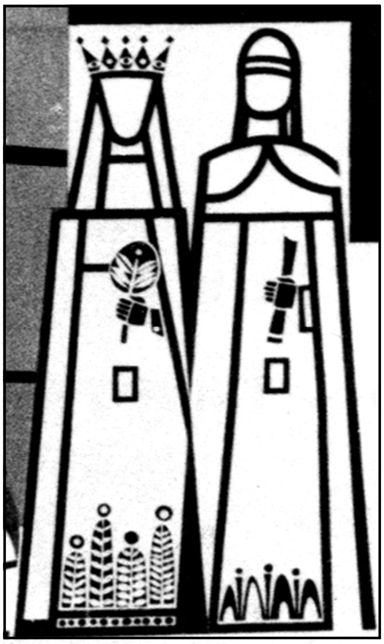

Els gegants de Mataró ocupen un lloc preferent en l’esgrafiat; són la figura de més grandària, com pertoca.

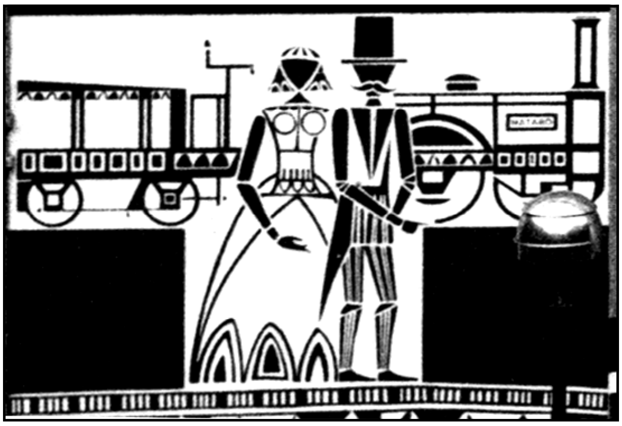

El primer tren de la península (1848) amb la locomotora «Mataró».

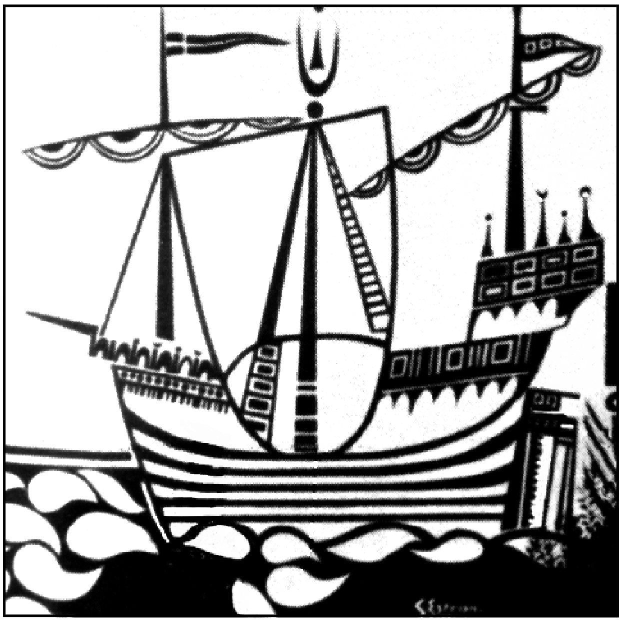

La Coca de Mataró.

A la part superior dreta del mural, per damunt de la basílica de Santa Maria i la processó, les santes Juliana i Semproniana. Les dues figures de més dimensió de l'esgrafiat, després dels gegants. La processó amb les relíquies de les Santes sota el tàlem, el penó i la bandera de la ciutat.
Vista frontal de Santa Maria, amb la façana principal, el campanar i la capella del Sagrament; la mola de la basílica també és representada de través, vista pel costat de muntanya, amb els arbres i plantes de l'Hort del Rector.

poble, pot canviar amb el pas del temps. Entre el nom MATARÓ i la Coca, la firma de l'autor: «S. Estrany Castany, 1962».

LA CAIXA, SIMBOLITZADA EN EL MURAL

Però si ara agafem una fotografia de l'època i ens remirem el que es representa en l'esgrafiat, hi veurem sobretot una evocació de la labor social de la Caixa i una exaltació de la virtut de l'estalvi: tot allò referent a la Caixa domina el centre del mural. És la Caixa que ha nascut a Mataró i sobre aquesta ciutat, simbolitzada gràficament a la paret, hi desplega la seva actuació i l'acció benèfica.

Si ens hi fixem bé, veurem l'edifici de la seu central de la Caixa, el de les tres arcades, davant mateix del Museu i, a prop, una guardiola –el símbol de l'estalvi–, que en la

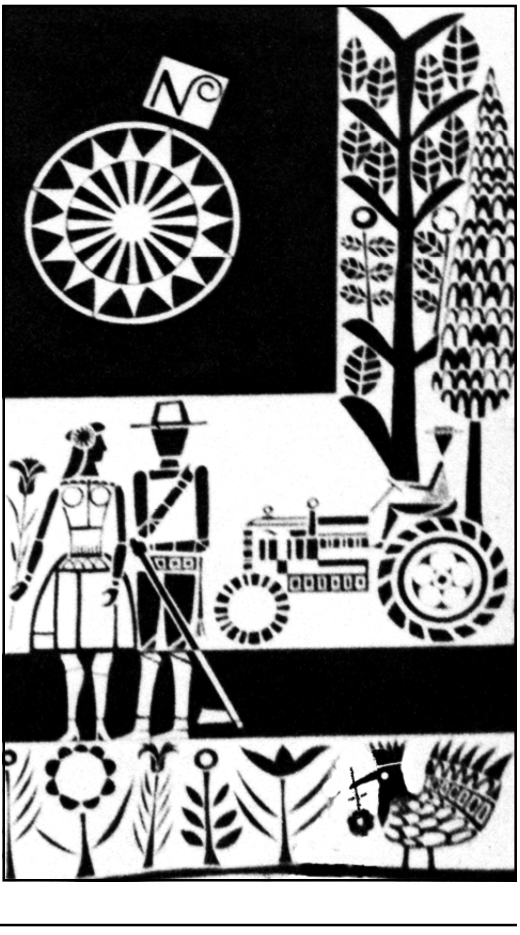

L'agricultura de Mataró: la pagesa amb un clavell a la mà. Els clavells estaven rellevant el conreu de les patates, aleshores.

L'acció social de la Caixa queda reflectida en el mural: la construcció de blocs de pisos, la guarderia infantil, el col·legi Josep Monserrat, el Patronat Local de la Vellesa i la Biblioteca Popular.

fotografia veiem de color negre, però que era de color vermell purpuri –mangra, per als estucadors. Si baixem a la plaça de Santa Anna, hi observarem un personatge que assenyala un llibre amb una mà, i posa l'altra sobre un edifici de cinc plantes: és la Biblioteca Popular de la Caixa. Al costat d'aquest personatge n'hi ha un altre d'assegut a terra que aixeca una guardiola amb la mà: novament el símbol de l'estalvi; i davant seu s'alça una mà que agafa un brot amb unes fulles; darrera de la mà amb les fulles hi podem observar un ancià amb un bastó: són l'emblema del Patronat Local de la Vellesa, sustentat per la Caixa. Aquest emblema havia estat dissenyat pel mateix autor del mural, Santiago Estrany, que no va dubtar a incorporar-lo a l'esgrafiat.

A sobre mateix del personatge assegut que té la guardiola hi ha la representació d'un edifici apaïsat de dues plantes: és l'escola Josep Monserrat, inaugurada per la Caixa el setembre 1962 –sense actes festius, com a mostra de dol per les víctimes dels aiguats del Vallès–. Immediatament al costat, una grua que està aixecant un bloc de pisos: són els pisos de la urbanització de Peramàs que estava promovent la Caixa per a les classes populars. I sota mateix del bloc de pisos en construcció, un altre edifici més petit, de dues plantes, amb un passadís a davant: és la Guarderia Infantil construïda i sustentada per la Caixa, amb la seva rampa inconfusible, situada a la cantonada de l'Avinguda de la Gatassa amb el carrer de Josep Monserrat Cuadrada –la guarderia avui està transformada en el Centre Cívic Espai Gatassa. L'escola de Josep Monserrat i el carrer del mateix nom estan dedicats a la memòria del qui fou president de la Caixa en el llarg període de 1932 a 1958, amb el sol parèntesi de la guerra.

El mural de Santi Estrany reflecteix tot el programa de la Caixa d'Estalvis de Mataró d'aquell moment: la proclamació de la virtut de l'estalvi, i

La Biblioteca Popular en l'immoble de la Plaça de Santa Anna.

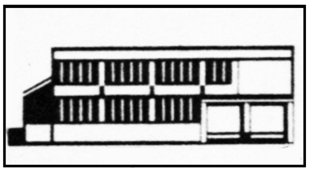

El col·legi nacional Josep Monserrat al barri de Peramàs.

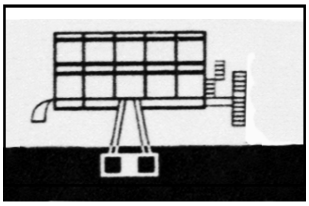

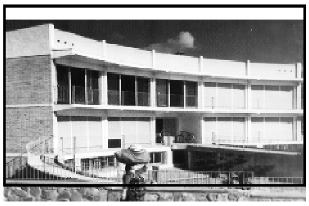

La guarderia infantil al barri de Peramàs, actualment Espai Gatassa.

El Patronat Local de la Vellesa comptava amb el suport de la Caixa. El seu emblema havia estat dibuixat per Santi Estrany i el reproduí en el mural.

La seu central de la Caixa al carrer d'en Palau, 18, i la guardiola com a símbol de l'estalvi.

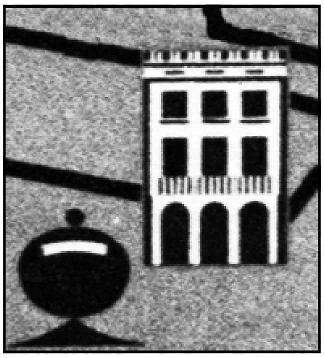

l'obra social que es pot fer gràcies als seus beneficis, que al moment de bastir-se el mural es dedicaven a allò que era més peremptori: «vivendes i ensenyança» –la divisa de Jaume Recoder.

EL MURAL I ELS MATARONINS

Quan el mural de l'Escola d'Arts i Oficis es va donar per acabat, els homes d'en Santiago Alsina varen treure les veles de la gran bastida i varen deixar la paret al descobert. Era el novembre del 1962. Immediatament va començar la polèmica entre els que aplaudien l'obra i els que la censuraven. Els més crítics ni es fixaven en el mural: són els que volien que tota la plaça fos un gran aparcament. Jordi Estrany, l'arquitecte, argumentava que eliminant l'enjardinat per fer lloc a una dotzena o una vintena de cotxes més, el problema de l'aparcament a Mataró quedava igualment sense resoldre.

La gent parlava i parlava, però ens ha quedat el que va escriure Joaquim Casas –Arco– el 22 de novembre al periòdic *Mataró*, sota el títol d'«El gran mural de Santi Estrany». Com que són les paraules més encertades que es podien dir sobre l'esgrafiat i sobre la plaça, les transcric íntegrament:

> «La alegoría que ha dibujado Santiago Estrany para que presida la plaza de Pío XII ha dado mucho que hablar. Tanto, a lo que deduzco, como la urbanización de la plaza misma. Son muchas las personas que se han acercado para decirme que aquello es un disparate –el estucado y la ordenación del recinto– y que, naturalmente, yo debería escribir algo en dicho sentido.
>
> Pues bien. Siento no poder sumarme al coro de descontentos. El mural de Santi Estrany me gusta, y la forma que se da a la plaza también. Nuestro artista ha dibujado una aleluya llena de vida, de simbolismo y de modernidad. Ha resuelto excelentemente el problema de llenar aquel enorme desierto de pared con algo vivo. Ha saltado, con pirueta estupenda, de la estática a la dinámica. Y lo que es muy importante, ha hecho de su obra, para hoy y para mucho tiempo, una palanca de innovación a pleno aire, a pleno sol.
>
> Precisamente lo que era de temer –cuando se pensó en estucar aquella considerable cantidad de metros cuadrados de pared desnuda–, era todo lo contrario: que hubiesen aparecido esgrafiados, laureles y guirnaldas, angelitos más o menos barrocos de nalgas rubenianas y, para culminar el cuadro, una rolliza matrona representando la industria, el comercio y la navegación. Todo muy decimonónico, puesto en razón.
>
> Por suerte, no ha sido así. El mural responde, en su concepción y ejecución, a las corrientes estéticas del presente tiempo, sin caer en extremismos punzantes. O sea que, realizado en 1962, no precisa fecha indicativa. Bien por Estrany y bien por quienes han aprobado el dibujo.
>
> En cuanto a la urbanización de la plaza, no me parece desacertada. Ya sé que hay quien opina que aquello debía haberse transformado en garaje, pero no comparto la opinión. Aunque conviene ir dando solución a eso del aparcamiento no creo que los autos nos tengan que privar de poseer una plaza, o las que sean, con cara y ojos. Con árboles, bancos, espacios verdes y un poco de paz.
>
> Las personas que han hecho posible que la plaza de Pío XII sea, en el futuro, un paraje urbano presentable merecen la gratitud de la ciudadanía».

Al número extra de Nadal del mateix periòdic, el crític d'art Pere Pascual i Clopés –PIC– publicava un llarg article titulat «Sobre el mural de S. Estrany» on donava tota la raó a Joaquim Casas. Començava explicant que se li havia acostat molta gent a demanar-li que escrivís sobre el mural «que tanto da que hablar» –i és que tot Mataró en parlava!–; ell opina que no hauria d'escriure'n res, ja que «el mural tan traído y llevado no es un cuadro colgado en una sala de exposición, del que se pueda hacer la crítica correspondiente, pero como sea que esa dichosa pared preocupa más de la cuenta, yo voy a escribir mi impresión estrictamente personal, sin hacer crítica de Arte». Per a Pere Pascual, doncs, aquell esgrafiat no era una obra artística, sinó quelcom decoratiu i prou, que «cumple el propósito para el cual fue creado». Però així que va avançant en l'article, es va ficant en el terreny artístic i hi aporta alguna observació interessant. Aplaudeix la idea de Santi Estrany de fer una cosa moderna, quan hauria pogut caure en una decoració «decimonónica» –aquí coincideix amb Joaquim Casas–: «una pared decorada en el segundo tercio del siglo XX a base de elementos del XIX hubiera sido un tremendo error artístico, aunque hubiese gustado a la mayoría». Posa de manifest la impossibilitat de decorar una paret amb elements abstractes si l'artista estava obligat a representar-hi quelcom concret i, d'altra banda, si es feia un disseny completament figuratiu, també quedava fora de lloc. Aquí és on veu el mèrit de Santi Estrany, que sap trobar una solució figurativa i decorativa alhora, i ho fa segons l'estil del moment.

Posat a dir alguna cosa, opina que, pel seu gust, hi hauria afegit algun toc de color verd, però reconeix que si s'analitza detingudament, grup per grup, «quizá demos en ver que está todo calculado para que con el mínimo de elementos de color, dar el máximo relieve. Ese efecto se comprueba cuando se contempla el mural desde la Riera». Recomana mirar-se'l de lluny, perquè vist de la

La nevada de 1962 va convertir la plaça en l'objectiu dels retratistes. D'esquerra a dreta: el Museu vist des de la Caixa (foto Albert Mayol); el senyor Francesc Enrich i Regàs retratat per Francesc Masachs; el nen Francesc Costa retratat pel seu pare.

vora «puede dar la sensación de que hay un cierto descentramiento de composición, que para mis adentros, supongo también calculado con toda intención».

Però la més gran dificultat, segons ell, era resoldre la decoració d'una paret d'aquelles grans dimensions: recorda que un mural no és un cartell ni un quadre, i aquest és l'error que han comès els «artistas o pseudo-artistas» que l'han criticat –i que tant abunden a Mataró. Conclou que Santi Estrany ha superat totes les dificultats que se li plantejaven: l'essència i la tècnica, la resolució del tema, i l'efecte. I si algun «artista» tenia idees millors, que ho digui, encara que pensa que a l'hora de la veritat ja li agradaria veure aquests «artistes» que pontifiquen resoldre un mural que fos la meitat d'aquest.

L'article de Pere Pascual es publicava el dia 24 de desembre. Aquel dia es feia la formalitat d'inaugurar la plaça d'una manera simbòlica encenent-hi la il·luminació. La casualitat va voler que, a la nit, la gent que sortia de la Missa del Gall tingués la sorpresa de veure com començaven a caure quatre volves de neu, quelcom excepcional a Mataró. Que oportunes, en la nit de Nadal, quina il·lusió! L'endemà, mentre es feia l'escudella, seguia nevant copiosament. La neu va arribar a agafar un gruix inesperat de tres o quatre pams. Va ser la nevada del segle, com si hagués vingut a batejar la nova plaça i la seva decoració. Molts mataronins varen tenir el pensament d'anar-se a retratar en un paisatge insòlitament nevat, amb els ninots del mural que els fessin d'original teló de fons. Vet aquí com, calladament, hi donaven l'aprovació i començaven a fer-se'l seu. Avui, quan mirem aquelles fotografies, encara que no portin anotada la data, tothom sap que són del 1962, de l'Any de la Nevada, l'any que Mataró estrenava la popular plaça dels Ninots.

LA PARET DELS NINOTS REVOLUCIONA L'ESTÈTICA DELS ESGRAFIATS

A Mataró no s'havia vist mai un esgrafiat amb màquines de tren, telers o els gegants de la ciutat; abans tot eren sanefes, garlandes, adorns florals i, anant molt lluny, l'emblema corporatiu d'una entitat. En Santi Estrany va demostrar a la paret dels Ninots que es podien fer altres coses. Va agradar tant, que no trigà a rebre encàrrecs de ciutadans que desitjaven decorar la paret de casa seva amb un dibuix dels seus: a l'ebenista Mateu Ros li va dibuixar sant Josep fent de fuster en la façana de la botiga del carrer de Barcelona; al fotògraf Masachs li féu un retratista amb la cambra i l'ocellet retratant un paisatge; a en Clavell de can Signe, instruments musicals i llibres que indicaven que s'estava davant d'una llibreria i botiga de discos; al col·legi de Santa Anna, una rèplica simplificada de la paret dels Ninots. Tots cridaven l'atenció per la seva modernitat.

El desembre de 1962, a més d'una plaça, s'estava inaugurant una nova època en la tradició mataronina dels esgrafiats. Aquella revolució estètica es produí per l'atreviment de Jordi Estrany que confià en el seu germà Santi per fer els dibuixos –absolutament inexpert en aquesta aplicació fins aleshores– i, és clar, perquè es pogué comptar amb l'ofici de l'experimentat estucador Santiago Alsina, i la disponibilitat de la Caixa, que assumia el cost i acceptava el repte.

VIDA EFÍMERA

La plaça havia quedat enllestida a temps per a convertir-se en el magnífic escenari de les celebracions del centenari de la Caixa: el 1963 s'hi varen rebre els gegants vinguts de tot Catalunya, els cors de Clavé, s'hi organitzaren audicions de

sardanes amb les cobles de més renom, s'hi reberen les autoritats civils i eclesiàstiques, els representants de totes les Caixes «germanes» i les màximes autoritats financeres vingudes de Madrid.

El dia de la Candelera de 1964, quan faltaven pocs dies per cloure l'any del centenari, moria a l'edat de 59 anys el senyor Jaume Recoder, el president que havia dut el pes de les commemoracions.

A l'octubre de 1967 els estudiants de formació professional estrenaven les aules de la nova escola Miquel Biada i deixaren d'acudir a l'edifici del Carreró, que quedava lliure d'alumnes, vell i tronat, amb esquerdes i sense cap manteniment.

A Mataró cada dia hi havia més automòbils i l'Ajuntament no sabia on posar-los. Les autoritats municipals tragueren d'un calaix un vell acord del

Enderroc de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis i de l'esgrafiat. Novembre de 1968.

Foto Santi Carreras, Arxiu Municipal de Mataró, del catàleg *Arts i Oficis, 1886-1960, una escola a la memòria*. (Mataró 2016).

plenari de 10 de maig de 1943 que consistia en «el ambicioso proyecto de reforma urbana de la parte posterior de las Casas Consistoriales» on es preveia adquirir totes les finques compreses entre el Carreró i el carrer d'en Palau, fins a la plaça Gran, enderrocar-les, i urbanitzar l'espai «a modo de Plaza o Paseo». L'enderroc de la vella escola permetria ampliar la plaça –sobretot l'aparcament–, «con lo que se habrá conseguido un notable desahogo de la Plaza Pío XII, en la actualidad totalmente insuficiente para la finalidad para la que fue urbanizada en 1963, como descongestión de la Rambla del Generalísimo [la Riera] y zona ajardinada en el centro de la Ciudad». El ple del 12 de juny de 1968 acordava «ejecutar parcialmente el proyecto» enderrocant l'escola, però com que hi havia el compromís de mantenir la plaça almenys quinze anys i tan sols n'havien passat cinc, abans de tirar-ho endavant, l'Ajuntament sol·licità a la Caixa la renúncia al seu dret. La Caixa, resignada, va donar-hi la conformitat; només va demanar que es reservés algun espai verd enjardinat i lloc per aparcar el parell de cotxes de servei que tenia. «Grandes reverencias a su majestad el automóvil» –escrivia Joaquim Casas –Arco–, el dia 20 de juny al periòdic *Mataró*.

El mes de novembre de 1968, així que s'hagué determinat el contractista, s'inicià la demolició. Aviat es tingué a terra l'escola i el mural que embellia la baluerna. En faltar les parets del vell immoble –que feien de contrafort–, les dues cases que seguien del carrer d'en Palau es varen enfonsar quasi immediatament. Era al vespre del diumenge 9 de febrer de 1969. No va haver-hi desgràcies, però l'ensurt va ser molt gros. El taller del lampista Lluís Murlans i el de l'emmarcador Laureano Mela varen quedar colgats per les runes i es va haver de desallotjar una família del Carreró. Per evitar nous perills –i alinear la plaça–, es varen enderrocar tres cases més del Carreró després de declarar-les en ruïna.

Amb tantes cases a terra, avui la plaça és més gran. La paret que hi ha, més endarrerida, té una heura que se li enfila i que va canviant de color amb el pas de l'any: al principi de la primavera comença a verdejar i les fulles se li van emplenant fins a deixar tot el gran mur cobert de verd fosc en ple estiu; quan ve la tardor, se li encenen els pàmpols d'un vermell de sang de bou que ens evoquen, enmig de la ciutat, les vinyes que Mataró ja no té; amb el mal temps, desfullada, mostra uns nervis secs i pelats, gèlids com la mateixa plaça; a l'altra punta, prop de l'Ajuntament, s'estiren dues alzines ufanoses, supervivents de tot aquell trasbals del 1962.

LA PLAÇA EN ELS POSTERIORS ANIVERSARIS DE LA CAIXA

El 1988, amb motiu del 125è aniversari, la Caixa, a més dels actes festius, va voler deixar un record material a la ciutat. Després de llargues converses amb l'Ajuntament, el testimoni commemoratiu es va traduir en la imponent escultura *Mataró*, obra de Manuel Cusachs i Xivillé que es plantà sobre un gran pedestal de granit en el lloc preferent de la plaça, davant del

Museu i mirant a la Caixa. Situada en el lloc ideal i molt proporcionada a les dimensions de l'entorn, es va oferir a la ciutat quan tot va estar enllestit, quatre anys després de l'aniversari, el 1992. L'esvelta figura de bronze representa una noia avançant amb els braços aixecats al vent, que agafa una bandera amb una mà i porta una mata –el símbol de la ciutat– en l'altra. Gravat en el pedestal, al costat dret, els dos versos inicials de la poesia *Mataró* de Josep Punsola: *Si vas néixer de la mar com la petxina / et voldria de la mar, com vela blanca,* i les sigles del poeta, *J.P.V.* A l'altre costat de la pedra, l'oferiment: *A la ciutat de Mataró. Caixa d'Estalvis Laietana. 1991.*

Bust de Josep Garcia i Oliver, fundador de la Caixa d'Estalvis de Mataró, de l'Ateneu Mataronès, alcalde de Mataró, diputat a Corts i fundador de la primera biblioteca popular de Mataró i d'Espanya. Escultura en marbre de Josep Campeny. Foto Pere Tió.

El 2013 vàrem haver de lamentar la mort dels dos principals artífexs del mural dels ninots: l'estucador Santiago Alsina i el dibuixant Santi Estrany. En aquell any malastruc s'esqueia el cent-cinquantè aniversari de la Caixa, el sesquicentenari, que no es va celebrar per les especials circumstàncies del moment, que no recomanaven fer-ho, i potser per ignorància dels que podien haver fet alguna cosa, que erròniament parlaven, i parlen, de «l'extinta» entitat.

La Caixa no s'ha extingit mai, sinó que per llei va ser transformada, amb efectes de 27 de novembre de 2012, en fundació privada especial –transformada, i molt, però no extingida–, i manté, doncs, la seva personalitat jurídica, la història –tota– i el patrimoni afecte a l'obra social, a més d'altres actius. La llei diu que en les transformacions es mantén la personalitat; la personalitat, els drets i les obligacions.

Pel camí s'ha perdut molt, moltíssim –l'activitat financera de la institució i allò que hi estava directament relacionat– però no tot, perquè entre el patrimoni de la Caixa i el de la Fundació Caixa Laietana, s'han conservat els immobles del carrer d'en Palau i el carrer d'en Pujol; la Biblioteca Popular –la segona biblioteca popular més gran de Catalunya per volum de dipòsits, amb la irrepetible Col·lecció Mataró, un fons bibliogràfic especialitzat únic–; la Biblioteca d'Argentona; els immobles dels Casals d'Avis de Mataró i d'altres poblacions, el del Centre Cívic Espai Gatassa i els dels col.legis Josep Monserrat de Peramàs i Jaume Recoder de Cirera, a més d'altres propietats; el gran edifici de la plaça de Santa Anna, amb les oficines de les plantes superiors destinades a lloguer, la Sala d'Exposicions i la Sala d'Actes del carrer de Santa Teresa; l'immoble del carrer d'en Pujol que acull les Aules Sènior; el del carrer de Prat de la Riba que fa cantonada amb el carrer de Floridablanca, cedit a la Fundació el Maresme al servei de les persones amb discapacitat intel·lectual; la casa modernista Coll i Regàs projectada per Puig i Cadafalch, al carrer d'Argentona; per una transacció es té la propietat de l'edifici d'oficines en lloguer veí de la casa Coll i Regàs –on hi ha cedits a precari els locals del soterrani a l'Òmnium Cultural; l'Ateneu, amb les més àmplies sales d'exposicions de Mataró, i les oficines de les plantes superiors de la cantonada amb la Riera; la gran col.lecció d'obres d'art; accions en societats com ara geriàtrics, parvularis i altres empreses que generen dividends; i nou milions d'euros en efectiu guardats en un calaix. I, com que parlo de memòria, encara em dec descuidar quelcom.

La Caixa, ara sense la condició d'entitat de crèdit i amb la nova forma de fundació privada especial, manté aquest patrimoni i té l'obligació legal i estatutària de donar continuïtat a l'acció social de la institució iniciada el 8 de febrer de 1863 per Josep Garcia Oliver i els prohoms que l'acompanyaven.

Potser hauríem de començar a pensar que, si un dia es vol posar un nom a la Biblioteca Popular, l'obra social en actiu més important avui, aquest nom només pot ser el de qui va fundar la Caixa i, ara fa justament 150 anys –el 1866–, la primera biblioteca popular de Mataró i d'Espanya: Josep Garcia i Oliver. La fundació li'n conserva un bust de marbre magnífic que podria ocupar un lloc d'honor en les sales de lectura de la biblioteca, ubicada actualment al carrer d'en Palau, 18, davant mateix de l'antiga plaça dels Ninots.

Pere Tió i Casas

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

Santa Rita. Façana. (c. 1920). MASMM. Arxiu d'imatges. Col·lecció Ferrer i Clariana.

Santa Rita. Presbiteri. 4 de juliol de 1966. MASMM. Arxiu d'imatges. Col·lecció Ferrer i Clariana. Foto: Tomàs Manent.

Santa Rita. Panoràmica del veïnat des de l'ermita. MASMM. Arxiu d'imatges. Col. Ferrer i Clariana.

Santa Rita. Consagració altar. 2 d'octubre de 1966. MASMM. Arxiu d'imatges. Col·lecció Ferrer i Clariana. Foto: Tomàs Manent.

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró

CULTURA MATARÓ

Amb el suport de:

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana